

СБОРНИК
НА СТУДЕНТСКИ КЛУБ
НА ПОЛИТОЛОГА

СБОРНИК
НА СТУДЕНТСКИ КЛУБ
НА ПОЛИТОЛОГА

София • 2022

Университетско издателство „Св. Климент Охридски“

Редакторски екип
Кристиан Стефанов
Стойчо Велев
Дария-Лора Дачева

Със съдействието на
Доц. д-р Борис Попиванов
Емил Николов
и Студентски съвет към Софийски университет
„Св. Климент Охридски“

СЪДЪРЖАНИЕ

I. ПРЕДГОВОР

доц. Борис Попиванов 7

II. НАЦИОНАЛЕН ПОЛИТИЧЕСКИ ПРОЦЕС

ВЪЗМОЖНОСТ ЗА ПРОТЕСТ

Емил Й. Николов 9

ФОРМУЛАТА НА ВЛАСТТА, КОЯТО ПОСТОЯННО СЕ МЕНИ

Станислав Бъчваров 20

СЪВРЕМЕННИТЕ УРОЦИ ПО ПАРЛАМЕНТАРИЗЪМ

Ивайло Илиев 26

СТУДЕНАТА ГРАЖДАНСКА ВОЙНА

Марко Русинов 38

III. ПОЛИТИКАТА И СВЕТА: МЕЖДУНАРОДЕН ПОГЛЕД

КИТАЙ: НОСИТЕЛЯТ НА УТРЕШНИЯ ДЕН

Нова Студена война или геополитическо предефиниране

Стойчо Велев 45

АВРААМОВИТЕ СПОРАЗУМЕНИЯ:

ОПИТ ЗА ПРОВОКАЦИЯ ИЛИ ПРОЦЕС НА НОРМАЛИЗАЦИЯ НА ОТНОШЕНИЯТА В БЛИЗКИЯ ИЗТОК

Симона Николова 54

ЛИВАН - ДЪРЖАВА СЪС СЪРЦЕ, ПРЕВЪРНАТО В РУИНИ

Вангелия Чорбаджийска 62

ПРЕЗИДЕНТИ - ВЕТЕРАНИ И ПРЕЗИДЕНТИ - НОВОБРАНЦИ

Калоян Велчев 68

IV. ФИЛОСОФСКО-СОЦИОЛОГИЧЕСКИ АНАЛИЗ

ПОСТМОДЕРНИЗЪМ ЗА МАСОВА УПОТРЕБА

Дария-Лора Дачева 73

НЕФОРМАЛНИТЕ ГРАНИЦИ В ГОЛЕМИЯ ГРАД	
<i>Марина Стоянова</i>	81
В ГРАДИНАТА НА ЧИСТАТА ИДЕОЛОГИЯ. ЕДИН ЗАКЪСНЯЛ КОМЕНТАР	
<i>Яким Петров</i>	91
„КУЛТУРАТА НА БЕДНОСТТА“ (1966)	
<i>Оскар Люис (превод - Кристиан Стефанов)</i>	100

I. ПРЕДГОВОР

ПЪРВИ ДУМИ ЗА ЕДИН ПЪРВИ ГОДИШНИК

Борис Попиванов

Многобройните изяви на членовете и приятелите на Студентския клуб на политолога през последните години намират все по-широка публика. Няма седмица, в която не сме видели представители на Клуба в телевизионните студиа, или не сме прочели техни анализи в най-авторитетните сайтове, или не сме присъствали на техни дискусии с водещи политици, експерти и граждански активисти. Предлаганият сборник фиксира една съвсем малка част от тази дейност. Но дори сегашният ограничен брой страници е, струва ми се, достатъчен, за да си дадем сметка за разностранните интереси на колегите, широтата на познанията им, дълбочината на аргументацията, яснотата на погледа към политическите и социалните процеси на днешния ден. Инициативата да се съберат наличните текстове на едно място е една от следите, които Клубът на политолога оставя в живота на политологията в България и в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ в частност.

Тематичният обхват на сборника говори сам за себе си. Застъпени са глобалната и регионалната динамика на международните отношения, с акценти върху Близкия Изток; институционалните аспекти на сравнителната политология с фокус върху президентския активизъм, парламентаризма и коалиционното формиране; градските изследвания и приложенията на теориите за социалния капитал; критиката на идеологията в интелектуалните и художествените тенденции на съвременността. Съзнателно наблягам на теоретичните изходни позиции, за да посоча стремежа на авторите към со-

лиден фундамент за анализа. Ще си позволя и два допълнителни извода. Единият засяга методологическия плурализъм на включените работи. Липсва амбиция за унификация на подходите, а напротив, виждаме свободен избор на най-подходящия инструментариум за изследване. Вторият извод е свързан с подчертаната интердисциплинарност на анализите, които градят мостове от политологията към философията, правото, социологията, културологията, и които по този начин кореспондират пряко с интердисциплинарния характер на днешните академични занимания с политика. Ето защо думата, която най-често ми идва наум, когато чета текстовете, е „разнообразие“.

Аз самият научих немалко от този сборник, отделно от размислите, които провокираха у мен редица тези и наблюдения. Сигурен съм, че и всеки друг читател има какво да открие за себе си. Да си пожелаем подобен род срещи с авторите на Студентския клуб на политолога да станат постоянни. Демонстрираното тук ниво задължава.

II. НАЦИОНАЛЕН ПОЛИТИЧЕСКИ ПРОЦЕС

ВЪЗМОЖНОСТ ЗА ПРОТЕСТ

Емил Й. Николов

Емил Николов е асоцииран член на Студентския клуб на политолога от 2021 г. Той е рекламист и PR, работещ в една от големите комуникационни агенции у нас. Интересите му се простираат в сферите политика, култура и младежки политики.

Българският законодател, може би под въздействието на силната рецепция от чужди доктрини, а може би и поради преводачески умения, възприема термина „протест“ в смисъла му на „objection“. По този начин той го ограничава до процесуално действие, премахвайки класическия смисъл на думата „protest“ – културен феномен, социално събитие. Трябва да признаем, че волно или не, българският законодател е бил практичен – понятието „протест“ е твърде общо и създава невъзможност да бъде качествено регулирано. Ето защо е избрал да дефинира различните проявления на „протест“ с конкретни, взаимно несвързани, наименования, създавайки институти с индивидуална регулация.

Изследвайки правото/свободата на протест, като възможност за протестно действие, сме изправени пред необходимостта за дефиниране на понятието „протест“. От общата дефиниция „реакция на ситуация“ могат да се извлекат множество поддефиниции на различните проявления, в зависимост от вида на реакцията, нейната форма, как е упражнена, вида на ситуацията и кръга от взаимовръзки, който засяга.

Понятията, които българският законодател използва, обхващайки максимално философското значение на явлението

„протест“, са „събрания, митинги и манифестации“. В чл. 3 от Закона за събранията, митингите и манифестациите (ЗСММ) общата дефиниция за протест е действие с което „гражданите изразяват мнения, възгледи и становища по въпроси от политически, икономически, социален, културен или друг характер чрез слово, плакати, макети и по друг подходящ начин“. В §1 от Допълнителните и заключителните разпоредби на същия закон е уточнено, че „се изключват сватбени, семейни и други тържества, културни и спортни прояви, погребални ритуали, религиозни обреди и други подобни, както и за каквито и да било събрания на закрито“, от регулацията на този закон. Тук обаче възникват два огледални въпроса - дали всяко събрание, митинг и манифестация, изключвайки изброените в §1, е протест и дали всеки протест е събрание, митинг или манифестация? Отговорът и на двата въпроса, доктринално и теоретично, е отрицателен.

Съществуват форми на протест, които са напълно несъответстващи на дефиницията по смисъла на ЗСММ. Докато събранията, митингите и манифестациите са винаги действия, то протестът може да бъде и под формата на бездействие. Той може да е изразен и чрез конклюдентни действия. Поражда се необходимостта от групиране на проявленията на явлението.

Възниква въпросът „Кое е първото?“ – възможността да се протестира или самият протест. Опитах се да дефинирам „протест“ и това се оказа невъзможно извън категориите на проявление на протеста, а именно - реализацията.

Българският законодател не прави разлика между „свобода“ и „право“, като ги приравнява до възможност за упражняване на поведение. Разграничение на двете понятия се наблюдава в юриспруденцията, но без легален израз – докато при „правото“ моделът на поведение, което упражнява носителят, е нормативно определен, то при конституционните „свободи“ съществува по-широка възможност с оглед благо/целта.

Тук възниква проблемът за определянето на възможността за протест като „свобода“ или „право“.

Възможността за протест е сложно явление, тъй като то произтича от съвместното упражняване на няколко други права и свободи – свобода на словото, свобода на мисълта, свобода на мнение, право на достойнство, свобода на придвижване, право на разпространение на информация, право на събрания...

Важно е да разделим видовете протести чрез различни критерии. С оглед обхвата, протестът е независим, частен, общински, областен или национален. Докато последните три са териториални по смисъла на Закона за устройство на територията (ЗУТ), то частни са организирани в рамките на една социална, икономическа, трудова, политическа и пр. група за защита на колективни интереси. Пример за частен протест е стачката (чл.50 Конст.). Разликата им с независимите протести е защитата на отделен субективен интерес. Пример за това е неизпълнение на престация, в нерегулирани от правото отношения с цел възпиране на ощетения.

С оглед правото и интереса, който се преследва, протестите могат да бъдат законни, противоправни и извънправни. Законни са протестите по ЗСММ, по Закона за уреждане на колективните трудови спорове (ЗУКТС) във вр. с чл.50 от Конст. и др., когато е спазена законово-изисканата форма и не е желан противоправен интерес. Противоправни са всички, които не отговарят на предписанията на някоя правна норма и/или имат противоправен интерес. Пример за такъв е гражданското неподчинение. Хенри Дайвид Торо, изследвайки явлението „гражданско неподчинение“, се аргументира, че не е необходимо обществото да води физическа война с властта, а може само да не я подкрепя. Т.е. в основата на явлението стои неподчинението пред властта, което по субстанция е противоправно действие.

Извънправни са онези протести, при които действията не са юридически факти, а интересът, който се цели е не непременно правен. Извънправен протест с правен интерес е т.нар. „гладна стачка“, пример за нея имаме от премиера на Каталуния – Ким Тора, който през декември 2018 г. обяви 48-часова гладна стачка в подкрепа на четирима други бивши лидери, които гладуват в затвора в знак на протест срещу Мадрид. Испанските прокурори ги обвиняват, че са изиграли ключова роля в планирането и подготовката на референдума за независимост на Каталуния от 1 октомври.

С оглед броя протестиращи протестът може да бъде едноличен, групов и хетерогенен. Едноличен протест е налице тогава, когато едно лице, самостоятелно изразява лично мнение по дадена ситуация. Пример е умишленото пускане на невалидна бюлетина - по този начин избирателят показва несъгласието си с целия политически елит. В случая този протест е противоположен – бюлетината е недействителна, налице е порок във формата по чл. 328 ал.5 от Изборния кодекс.

Груповите протести се делят на подвидове, с оглед на груповите признаци на протестиращите, на индивидуални или съвместни. Съвместният протест е налице, когато група изразява съвместно групово мнение, по определен въпрос. Българската правна доктрина не използва понятието „индивидуален протест“. Примери за такъв обаче съществува – при поскъпването на цената на билет за Столичния градски транспорт със 60 ст. през 2016 г., когато чрез събитие в социалните мрежи, именувано като „Протест срещу поскъпването на цената на билета“, гражданите бяха агитирани да пътуват без билет. Този протест е областен, с обхват мрежата на Центъра за градска мобилност (ЦГМ), също е противоположен, поради факта, че агитира за противоположни действия, а именно неизпълнение на задължение по договор за превоз по чл. 367 и следващите от Търговския закон; той е групов, понеже групово е мнението срещу поскъпването на цената, но е и индивидуален. Нали-

це е група от хора, които изразяват индивидуално груповото мнение. Всеки един протестиращ самостоятелно протестира в името на групово-дефиниран интерес.

Хетерогенните протести са сложни явления, защото притежават характеристиката на сбор от няколко протести. При тях е налице разнородност на исканията и интересите, нееднодушие между протестиращите, но обединение против властта. Пример е националното автошествие срещу високите цени на горивата, който се проведе в София в края на 2018г. Протестът беше организиран в социалните мрежи, но на шествието нямаше нито коли, нито се протестираше срещу горивата. Част от протестиращите искаха смяна на формата на управление, други – оставка на правителството, затвор за някои политици, прокурори и т.н.

С оглед предмета и в зависимост от сферата, към която е насочено мнението, протестите биват - икономически, политически, социален, културен, образователен и пр. С оглед резултата – успешен и неуспешен, а с оглед вида на мнението - положителни, отрицателни и смесени. Положителните протести, са онези, на които протестиращите изразяват съгласие към управляващите или искат нещо ново. Те функционират във формулата „искам...“. Положителни протести са парадите - на тях хората подкрепят ситуацията и показват признателност към властта за осигурените им възможности и блага. Друг пример са митингите на партиите за предизборна агитация. В паралел са отрицателните протести – тези на несъгласието, функциониращи във формулата „не искам...“.

Съществува и смесена форма на протест и тя е най-често срещаната, отговаря на формулата „не искам..., а искам...“. Пример е протестът „Системата ни убива“. Група родители на деца в неравностойно положение протестират против политиката на държавата относно хората с увреждания (отрицателен), но и искат приемането на Проектозакон за хората с увреждания (положителен).

С оглед начина на изразяване на мнението, протестът може да бъде активен или пасивен. У нас повечето протести са активни, защото представляват конкретни действия по изразяване на мнение. Пасивна форма на протест например е носенето на фланелка с надпис „Системата ни убива“. В хипотезата на чл. 50 от КРБ това явление се нарича (доктринално) и символична стачка.

С оглед организацията – организиран, дезорганизиран и спонтанен. Съгласно ЗСММ съществува процедура за организиране на законен протест (под формата на събрание, митинг или манифестация). Възможно поначало организиран протест да се дезорганизира, например когато някой от протестиращите иземе функциите на организатора и поведе шествието в посока, различна от предварително обявената, тогава протестът става противоправен и властта може да предприеме действия по отблъскване на тълпата. Спонтанният протест е изцяло противоправен.

Стачката е специфичен вид протест, възприета от българския законодател, тя подлежи на особен вид регулация. Законодателната уредба се съдържа в ЗУКТС чл.11-19 и Конст.чл.50. Правото на стачка е дефинирано като „предвидената и гарантираната от закона възможност на работника или служителя да преустанови изпълнението на трудовите си задължения, за да защити своите колективни икономически и социални интереси (чл.50 Конст. и чл.11, ал.1 ЗУКТС)“. Според представената класификация стачката е винаги частен протест.

За да разберем как българското законодателство стига до тази ситуация трябва да проследим проявленията на протеста в исторически аспект. В Търновската Конституция, свободата на събрание е възприета по аналогичен с чл.26 от Румънската конституция от 1866 г. Текстът на чл.82 гласи - „жители-те на българското царство имат право да се събират мирно и без оръжие, за да обсъждат всякакви въпроси, без да искат по-напред за това позволение“, втората алинея на същия член

доуточнява „вън от зданията, под открито небе“, които „напълно се подчиняват на полицейските правила“. Както изтъква проф. Ст. Баламезов, събранията под открито небе лесно могат да се обърнат в огнище на бунтове и революции, а това е причината за намеса на полицейските правила.

На 11 октомври 1937 е приета „Наредба-закон за държавната полиция“, в която е поместена глава „Полицейски мерки относно събранията“. Различават се 3 вида събрания – публични в градове, публични в села и публични на открито. Редовно събрание, според текста от наредбата, не може да бъде разтурено. Наредбата-закон категорично не изисква наличието на предварително разрешение, орган на реда също не е задължителен, но неговото присъствие е гаранция за свободата на събрание, поради спомагателните му функции за запазване на обществения ред. Събранието се разтурва само при заповед от висшия началник, ако то е нередовно. Според чл. 123 от същата наредба-закон, съществува и друга форма на протестна организация. „Органите на полицията могат да употребят оръжие за разпръскване на тълпи, които застрашават обществената сигурност или обществения ред, но само по заповед на началника, който ръководи действията и който, преди да заповяда употребата на оръжие, трябва да предупреди трикратно тълпата да се разпръсне и оттегли доброволно“. Проф. Баламезов обобщава „свободата на събрание“ с думите „свободата не е безредие, т.е. право на всяка група да постъпва както намери за добре; свободата е ред и тя се състои в право да се постъпва по начин, че да не се увреждат интересите на колективитета на държавата, а тоя колективитет разграничава интересите на различните групи хора като им гарантира общата за всички свобода“.

В българската комунистическа юриспруденция (ведно с двете конституции от периода) съществува своеобразно разделение на „възможността за протест“. В „Държавно право на Народна република България“ се говори за „свобода на

събрания и митинги“ и „свобода на шествия и манифестации“. В тази разработка на проф. Спасов и проф. Ангелов, ясно прозира лявото. Свободата на събранията и митингите е представена като „свободата за организиране на народа, с оглед на постигане на непротиворечащи на Конституцията, на усвоения от нея строй и на правилата на социалистическото общежитие, задачи“. Изтъква се, че тази свобода е само формално прогласена в буржоазните страни, в условията на прогресивни течения и движения тя е твърде ограничена и често се свежда до форма на „социален куриоз“. От друга страна, „свободата на шествията и манифестациите“ се представя като позволение на гражданите открито да проявяват отношението си към големите обществени въпроси и събития. Финалът на абзаца е следното изречение „... при условията на заетата и утвърдена народodemократична власт, в шествията и манифестациите се дава израз на позитивното и утвърждаващо отношение на масите към инициативите на народната власт и нейните градивни мероприятия“. Може да заключим, че в комунистическата ни правна доктрина „протестът“ е задължително положителен, т.е. подкрепящ. Това е в противоречие с фундамента на социално-културното явление „протест“ и влиза в разрез с представата за право, поради неформалната забрана за бездействие в шествията и манифестациите (поради страх) и формалната невъзможност за избор за действие.

Днес правото на протест е закрепено най-напред в най-новата и действаща Конституция. Както гласи в чл.43, че то може да се осъществи под формата на събрания, митинги и манифестации. С оглед заглавието на глава втора, българският конституционен законодател е счел правото на протест за основно гражданско право, което съгласно чл. 57 от Конст. е „неотменимо право“. Правото на сдружаване, казва българският конституционен съд, „съчетава либералната идея за свободата на индивида с колективистичната идея за обединяване усилията на повече хора за постигане на опреде-

лени цели“ . Съгласно раздел VIII на Наказателния кодекс при незаконен начин на разтурване или попречване на провеждането на събрание, митинг или манифестация, които са допустими, деятелят се наказва с лишаване от свобода до 2 години.

Правото на протест се регулира и от Закона за събранията, митингите и манифестациите, приет 90-та г. В него се усеща духът на отминалия режим, където това практически е било забранено. Той се състои от 14 члена, които са предимно процесуални – отнасят се до начина на осъществяване на протеста, а не до естеството и правото на протест. Според проф. Стойчев протестът (по смисъла на ЗСММ) е политическо право, защото е средство за постигане на политически цели.

Разликите между събранията, митингите и манифестациите са във формата на протест. При събранията формата е предимно „обсъждане“, на тях основно се формира, а не се изразява мнение. Митингът е събиране на открито и споделяне на мнение по определени политически и обществени въпроси, а манифестация, още нар. „шествие“, е „ходещ митинг“, защото представлява преминаване през открити места и споделяне на мнение.

Съществуват някои ограничения пред осъществяването на правото на протест – събранието може да се провежда в рамките от 6 до 22 часа (чл.5, ЗСММ), не може да се провежда в забранени зони, които са най-малко 5 и не повече от 20 метра около Народно събрание, Президентство, Министерски съвет и военни обекти (чл.7 ал.2 и ал.3, ЗСММ), за събранието на открито и митинга се уведомява кмета най-малко 48 часа преди началото, а в неотложни случаи може и в еднодневен срок (чл.8 ал.1 и ал.2, ЗСММ), докато при манифестацията срокът е най-малко 72 часа и в крайни случаи - най-малко два дни по-рано (чл.11 ал.1, ЗСММ). Забранено е организирането на протести с цел насилствено изменение на конституционния ред или териториалната цялост, както и по време на епидемия. За град София е необходима по обширна регу-

лация, затова се прилагат и разпоредбите на Наредба № 1 на Столичен общински съвет, за обществения ред и опазването на общинските имоти на територията на Столична община.

Организатор на протест, по смисъла на ЗСММ, може да бъде гражданин навършил пълнолетие, напълно дееспособен, както и сдружение и организация. Организаторът е длъжен да уведоми кмета на общината в срок по чл. 8 или чл. 11 от ЗСММ, като трябва да се представи (имена, ЕГН, адрес за физически лица, фирма, ЕИК, седалище за юридически лица), да опише целта на мероприятиято, времето за неговото провеждане, пътят на движение и местата за евентуално спиране. Ако обаче действието се развива на територията на столицата, съгласно чл. 18 от Наредба № 1 на СОС, той трябва да представи и предполагаемия брой на участниците, средствата, които ще бъдат използвани и мерките които е предприел като организатор, за недопускане на нарушаването на обществения ред. При нарушения от страна на организаторите или на участниците в протеста, нарушителите се отстраняват, може да бъдат глобени съгласно чл. 14 в размер от 50 до 300 лв., могат да бъдат арестувани. Съгласно чл.174а ал.2 от НК, при нарушение на чл. 12, ал.3 и чл. 13 ал.1 организаторът може да бъде наказан с лишаване от свобода в рамките на една година.

Пред кмета стои правото мотивирано да откаже провеждането в срок от 24 часа от уведомяването. При тази ситуация организаторът може да обжалва забраната, като подсъдността е на административен съд по мястото на провеждане на събранието, митинга или манифестацията в 3 дневен срок от получаването на отказа. Решението на съда е окончателно (чл.12 ЗСММ).

Заключение

Настоящата разработка не се позовава на приетата от българския законодател дефиниция на „протест“ като английското “objection”, а използва буквалния термин “protest”. Изследвайки българската правна доктрина възможността за протест е едно мъгливо понятие. Съгласно Конституцията на Република България и ЗСММ възможността за протест е дефинирана като „ неотменимо гражданско право“, докато съгласно раздел VIII от НК му се придава качеството „свобода“. В действащото ни право не съществува разлика между „свобода“ и „право“ както и не съществува социалното, обществено и културно явление „протест“. Съществува масова заблуда, че протестът е негативна реакция, което беше опровергано, а твърде голямата конкретика на българското законодателство – доказана.

Формите на протест са многобройни, българският законодател е подходил практически избягвайки обединяването на различните проявления в общ термин и по този начин е гарантирана сигурността на правния ред. Това е основният проблем на правото на протест у нас - то е обречено да съществува само във философското разбиране за право, за това „що е добро и справедливо“. *Vox populi vox Dei.*

ФОРМУЛАТА НА ВЛАСТТА, КОЯТО ПОСТОЯННО СЕ МЕНИ

Станислав Бъчваров

Станислав Бъчваров е асоцииран член на Студентския клуб на политолога от 2021 г. Завършил бакалавър „Социология“ и магистратура „Политология“ в Софийски университет „Св. Климент Охридски“. Научните му интереси са свързани с конструирането и влиянието на общественото мнение в политиката.

Тежка задача е да се открие и дефинира формулата на властта. Каквото и да се изведе като краен резултат все ще търпи критика, един ще иска да махне нещо, друг – да добави, а трети направо ще отрече цялостно модела (колкото и добър да е той). Затова ми се струва, че формулата на властта трябва да притежава едно непроменящо се нещо – да се променя. Тя не бива да бъде еднократен акт. И не е логично винаги да се постига с еднакви инструменти, защото е ясно, че еднаквите инструменти водят до еднакви резултати, а живият живот се променя и никога не се повтаря.

Дългоочакваното правителство стана възможно благодарение на „Силна III + слаби партии на протеста/промяната“. „Продължаваме промяната“ използваха четири основни неща, за да достигнат до правителство – не бяха „анти“ на никого, лансираха успешно близостта си с президента, партньорите им имаха нужда от тях, за да се спасят (т.е. – бяха слаби) и като бонус в страната преобладаваше умора у избирателите. Въпреки идеологически различия между БСП и ДБ, например, или водене на дела между някои от членовете на коалицията, тази формула на властта сработи. В политиката резултатът е водещ и съществен. Техният резултат може да

бъде определен като успех. Засега! **Дали това може да продължи безпрепятствено?** По-скоро не. Този коментар няма претенцията за изчерпателност затова ще се спре само на някои основни неща, които могат да подсилят сегашното управление, ако разбира се бъдат преценени правилно.

Вътрешният проблем в БСП е външен за правителството

От известно време г-жа Корнелия Нинова през своите действия (или бездействия) успя да каже едно – „БСП –това съм аз“. Назоваването и защитаването на определени ценности и идеи винаги носи легитимност на този, който тръгва да ги прокарва. И в това няма нищо лошо до момента, в който зад официалните идеи, които се показват стои очевиден личен интерес, нямащ нищо общо с философията на публично представеното. В случая някои от идеите, които Нинова защитава бяха спирани на „модела Борисов“ и премахване на „вътрешната опозиция в БСП“ и така изглеждаше сякаш без второто първото бе невъзможно да се случи. Да, обаче се вижда, че по времето на Нинова БСП стигна историческото си дъно (267 817 гласа!), а преди това имаше поредица от спадове сред избирателите на партията и скандали, които едва ли трябваше да стават достойние на всички. Отиде се и по-далеч когато нямаше ясен и отчетлив отговор от председателя на социалистите дали ще подкрепи Радев. След това резултатите показаха нагласите – 99% от гласувалите за БСП са подкрепиха Румен Радев. Това е частен пример, който дава обратна връзка на Корнелия Нинова, че тя греши и то грубо. Цялото това забавяне стана уж, за да спазят „демократичните практики на партията“, но това не е нищо повече от поредния смокинов лист, Нинова винаги може да даде подкрепа в лично качество. Такава не беше дадена (!). Претенцията на БСП за лява партия също избледнява докато другарката Нинова държи юздите на партията предимно вдясно. Вместо партията да е балансър на десните политици в коалицията(които не

липсват и са автентично десни), тя обръща поглед към теми като Македония и Истанбулската конвенция. Проблемите на работещите бедни, инфлацията, неосигурените хора в държавата са в периферия, където Нинова не се чувства политически удобно. Нейната партия може да е консервативна, националистическа, масова и всякаква друга, но не и лява. След подаването на оставката Нинова има само един официален претендент за поста председател на Българската социалистическа партия – г-н Крум Зарков. Дали той ще бъде правилният избор за левите предстои да видим. Има знаци, които си струва да споменем. Първо – конфликтът между Радев и Нинова си върви колкото и да се отрича. Второ – силните на деня от ПП харесват Зарков по модела Харвард+Сорбоната. Трето – хора от т.нар вътрешна опозиция не пропускат да споменат името на юриста като подходящ председател на партията. Четвърто – Нинова с половин уста вече си позволи да нападне Зарков като го обвини в медиите, че е фен на „джендър идеологията“ (каквото и да означава това) – той я опроверга. Румен Радев не случайно завърши кампанията си в Русе (Зарков е депутат от там) и пред медия даде висока оценка на депутатата от ляво, с което му позволи той да се качи на неговия авторитет. Достатъчно е дори това, за да видим, че от парламентарната и президентската власт намират пресечна точка в един и същи човек. Това само по себе си е предпоставка да се случи едно силно междуинституционално говорене и сътрудничество, което с Нинова е невъзможно.

Бойко Рашков

Убеждението ми е, че ще видим едно лидерство на непопулярните решения – зелен сертификат, РСМ в ЕС, влизане в еврозоната, мащабна кампания за ваксинация, едностранчивост във външната политика, която ще е определено прозападна и пр. Трябва още тук да споменем, че всяко нещо, изброено по-горе само по себе си има последователи и хора,

които се застъпват за него. Но тук не става дума за това. Идеята е, че налагането **само** на подобен вид политики едва ли ще донесат достатъчно легитимност на правителството. Трябва им нещо, което да накара хората наистина да го харесат – ваденето на всички мръсни схеми на предишното правителство, издевателства, подкупи, връзки на мафиоти с действащи до скоро политици, смачкване на добре уредени бизнеси, зависимости и други. Всичко, което Бойко Рашков правеше като служебен, а сега прави и като действащ министър. Това правителство може да получи зелена светлина за планове си само, ако убеди гражданите, че няма нищо общо с предишните реалности в управлението. Затова им е нужен човек като Бойко Рашков. Той може да им даде необходимата политическа физиономия, която гражданите търсят. Не случайно бившите управляващи постоянно се упражняват върху неговото име, а отбрани коментатори в медиите съзнателно му чертаят ореол на „лошото ченге“. Нека отбележим и че МВР и Агенция „Митници“ вече ще могат (още от времето на служебния кабинет) да изпращат сигнали до Европейската прокуратура, както и да си сътрудничат тясно с нея. Преди, това право беше изцяло на Върховната касационна прокуратура (ВКП). Сега вече тя е „прескочена“. Излишно е да се коментира кой е крив и кой е прав в настоящата схватка на МВР с Прокуратурата – ясно е кой търси справедливо възмездие.

Зеленият сертификат

Струва ми се правилно да мислим сертификата като необходима и дори належаща социална принуда. Що е то социална принуда? Това е вид рестрикция, която се налага от властта с цел по-лесното протичане на живота, отчетността и чувството за общност (работна дефиниция). Когато сме в Китай, например, не можем да платим с български лев – това е социална принуда, изразена в националната валута на страната. Трябва да отидем до банка и да обменим наша валута с

тяхна. Ако започнем да учим в някой западен университет ще трябва да научим английски, защото иначе не можем да схванем какво ни се преподава – това е социална принуда на база национален език. Нещо от живота в България – машинното гласуване също можем да окачествим като социална принуда. Без да си запознат как то работи да гласуваш е по-трудно (т.е е добре да се научиш как се прави). Важи за всички без изключение. Вотът с машини допринесе изключително много за нашата демократизация като общество. Намали човешкия фактор при броенето. Някои от партиите в началото направиха грешката да настройват хората срещу машините, което беше безпредметно, защото машините се явяваха **задължителен филтър** на гласуването. Все едно да настройваш някой да се опитва да плати в Китай със западноевропейска валута. Няма смисъл. Приказките за информационна кампания са силно преувеличени, защото самите партии имат интерес да научат електората си как да гласува, а това улеснява специалистите в тази сфера многократно. В този дух е добре да разглеждаме и зеленият сертификат. Само той в момента може да направи обществото по-здраво. Всъщност, има и други две основни причини – една външна и една вътрешна. **Външната** се изразява в това, че като член на ЕС ние трябва да изразим солидарност с останалите страни-членки. И щом сме един съюз е добре и обществата ни да са ваксинирани еднакво. Говорим, че чакаме инвеститори без да осъзнаваме, че никой няма да ни посочи с пръст като възможно място за правене на бизнес, ако по всички „мерки и теглилки“ сме червена ковид зона. Неваксинирани в европейски контекст означава **международна изолация**. Това е истината. **Вътрешната** причина – високото ниво на ваксинация ще лиши от легитимност партиите с крайно десен профил и такива, които зад борбата със сертификатите пробват да се спасят от сигурна политическа смърт. Разни партии, случайно попаднали в парламента, ще останат без възможност да има какво да говорят и бавно, но сигурно

ще изгубят актуалност. Да бъдат победени тук е равносилно на това да приключат участието си в оперативната политика. Няма да е лесно. Затова колкото по-масово навлезе зеленият сертификат по-добре.

Трябва и ние като общество да помогнем на управляващите по време на кризи. Как? Най-вече като си дадем сметка къде искаме да живеем – в 21 век или в 90-те години на миналия.

СЪВРЕМЕННИТЕ УРОЦИ ПО ПАРЛАМЕНТАРИЗЪМ

Парламентарните похвати в сравнителен анализ

Ивайло Илиев

Ивайло Илиев е председател на Студентския клуб на политолога от 2022 година. Той е бивш заместник-председател и бивш PR на клуба в периода 2020-2022 година. Извън академичните среди Ивайло е журналист и фотограф, занимава се с множество визуални и рекламни дейности. Интересува се от политиката и обществените процеси, има особен афинитет към спорта и футбола.

„Завръщане на парламентаризма“

През 2021 година в България се проведеха едни редовни и два извънредни парламентарни вота. Именно последните придобиха един особен етикет, който залегна като основна заявка на кандидатите за новата политическа власт - т.нар. „завръщане на парламентаризма“. В теорията този термин се определя като властови ред, при който висшите държавни институции на законодателната и изпълнителна власт – парламент и правителство, зависят пряко от волята на избирателите, а при стриктно спазване на разделението на властите именно изборите са решаващи за установяването на определено управление. Между двете институции има зависимост и именно върху този баланс е построена парламентарната демокрация. Правителството зависи от парламента, защото се избира от него, а той от своя страна е зависим от върха на изпълнителната власт, която с подаването на оставка може да предизвика избори. Парламентаризмът е един от ключовите

демократични инструменти, който продължава да се радва на безусловно доверие в евроатлантическия свят и трайно се свързва с понятието за демокрация¹.

Същност на парламентарния контрол

Парламентарният контрол е втората основна функция на Народното събрание, наред с осъществяването на законодателна дейност. Съгласно член 62 от Конституцията на Република България чрез парламентарния контрол Народното събрание осъществява контрол над изпълнителната власт. Чрез правото на народните представители да отправят питання и въпроси към министър-председателя и съответните министри от Министерския съвет, парламентът реализира своята отговорност в две групи - колективна/солидарна отговорност (реализираща се спрямо Министерски съвет в цялост) и индивидуална отговорност (по отношение на отделен министър). Правилникът за организацията и дейността на Народното събрание регламентира реда и формите на осъществяването на парламентарния контрол, като съгласно разпоредбите на правилниците на различните парламенти най-популярните форми на парламентарен контрол са актуални въпроси, питання, разисквания по питання, вот на доверие и вот на недоверие.

Според традиционния модел актуалните въпроси и отговорите по тях са устни, но могат да бъдат и писмени. Въпросите в пленарна зала са такава форма на контрол, която не е обвързана с незабавна политическа санкция, тъй като тяхната сила е в актуалността и публичността. Същностната характеристика на парламентарните въпроси е именно публичността и техният актуален характер, изрично подчертан в член 77 от Правилника, който поставя още едно изискване - актуалните въпроси трябва да представляват обществен интерес. Тези

---

¹ „Парламентарният режим при еднокамарната система с оглед на конституционно-парламентарната практика в България“, Д. Караджов, 1929г.

въпроси имат предимно осведомителен характер и са най-широко разпространената форма на парламентарен контрол.

Спрямо дотук изброеното можем да заключим, че парламентът разполага със същински контролни правомощия — той упражнява контрол върху политическите и управителните дейности на изпълнителната власт.

През годините именно тази заявка за осъществяване на демократичен контрол над действията на правителството е добивала своят индивидуален образ посредством сформирането на различните състави на Народното събрание. От демократичните промени насам общо дванадесет обикновени народни събрания са представлявали законодателната власт (39-о Народно събрание – 47-о Народно събрание).

Новото мнозинство

Именно в рамките на 47-ото Народно събрание, което бе формирано на 3 декември 2021 година, се стигна и до реализиране на конституционната процедура за формиране на редовно правителство, което от своя страна положи клетва на 13 декември същата година. Новото мнозинство (134 народни представители), което излъчи състав на Министерски съвет, включва парламентарните групи на ПП „Продължаваме промяната“, „Българската социалистическа партия (БСП)“, ПП „Има такъв народ“ и КП „Демократична България - Обединение“.

В опозиция (104 депутати) останаха парламентарните групи на КП „ГЕРБ-СДС“, „ДПС“ и ПП „Възраждане“.

Близо два месеца след като започна своята работа, правителството на министър-председателя Кирил Петков бе изправено пред редица многопластови, сложни и преплитачи се кризи, които пряко рефлектираха върху работата на все още младата и неопитна управленска коалиция. Освен с партийни противоречия и в опит да се търси баланс за всяка позиция, кабинетът трябваше да се справя със здравна криза (предизви-

кана от COVID-19), социална и икономическа криза (предизвикана от покачващата се инфлация и ръстът на цените на основни стоки, горива и лекарства), военна криза (предизвикана от агресивната руска военна инвазия в Украйна) и много други. Освен с търсенето на решения за справяне с проблемите на хората, както и в опит за бързо приспособяване и ориентация в новата геополитическа обстановка, управляващите трябваше бързо да се адаптират и към новосформиралата се политическа такава- в която някои от тях доскоро бяха в опозиция и с явни претенции към властта.

Уроци по парламентаризъм

Вече в новата си роля, доскорошните управляващи и посвоему опитни парламентаристи полагат ежедневни усилия в опитите си да усложняват работата както на изпълнителната власт, така и на законодателната, в която самите те също биват участници. Още в първите седмици на новата 2022 година и едва няколко дни след като новите министри поеха властта, депутатите от ГЕРБ и ДПС започнаха да прилагат сравнително ефективни методи, чрез които умело успяха да повлияят негативно върху дейността на Народното събрание като законодателен орган. За целта те използват както дългогодишно известни парламентарни практики за честа употреба на реплики, дублики, декларации, лични обяснения и процедури по начина на водене, така и успешно да хабят ценно време чрез гореспоменатия вече парламентарен контрол.

Пословичен пример за това се превърна дейността на един от бившите министри на туризма в правителствата на Бойко Борисов- Николина Ангелкова. Медийни публикации² от 10 февруари 2022 година показаха как народният предста-

---

² „Безпрецедентно: Бивш министър на Борисов зададе 200 въпроса на кабинета „Петков“ за един ден“ - https://www.actualno.com/politics/bezprecedentno-bivsh-ministryr-na-borisov-zadade-200-vyprosana-kabinetna-petkov-za-edin-den-news_1709049.html

вители от ГЕРБ-СДС е входирала точно **200** въпроса само за един ден по парламентарен контрол. Сумарно от началото на работата на 47-ото Народно събрание (до 03.05.2022г.) Ангелкова е задала общо 450 питання и актуални въпроси³. Въпреки широкият негативен обществен отзвук от дейността на народния представител на 19 април 2022 година същият задава нови **130** въпроса за един ден⁴, вече наподобяващо тенденция.

Проверка в сайта на парламента⁵ пък показва, че въпросните питання касаят широк спектър от теми, сред които назначения и уволнения на хора от длъжност в администрацията на отделните ведомства, европроекти, бонуси, представителни разходи и граждански договори. Отговорите на част от въпросите също така представляват и публична информация, свързана например с бюджетите на отделните ведомства. По-детайлният поглед установява, че не просто нито един от министрите не е пропуснат, но и част от тях имат по над 30 въпроса. Тази безпрецедентна активност и завидна работна дейност не убягна от погледа на наблюдатели и анализатори, както и от тези на самите народни представители от управляващото мнозинство. Според депутатаът от партията мандатоносител „Продължаваме промяната“ Настимир Ананиев тези действия са умела и умишлена тактика от страна на опозицията, която цели не само да изтощи министрите и администрацията им, но и да загуби ценно обществено време и ресурс. По този повод той се обърна директно към Ангелкова от трибуната на Народното събрание с критика: „Разбрах,

---

³ „Рекорд: Ангелкова засипа министрите с 300 въпроса“ - <https://www.segabg.com/hot/category-economy/rekord-angelkova-zasipa-ministrите-300-vuprosa>

⁴ „Как да съсипем управлението, част поредна - бивша министърка на ГЕРБ пак задръсти администрацията“ - https://www.actualno.com/politics/kak-da-sysipem-upravlenieto-chast-poredna-bivsha-ministryrka-na-gerb-pak-zadrysti-administracijata-news_1742896.html

⁵ <https://parliament.bg/bg/MP/3681>

че сте споделили как с тези въпроси имате желание да задръстите администрацията и тя да не работи за промяната. Да, виждаме, че сте задали 300 въпроса, но поне внимавайте като правите закани пред какъв кръг ги споделяте⁶.

Още тогава се заговори, че това представлява абсолютен рекорд в историята на Народното събрание за брой зададени въпроси от народен представител по парламентарен контрол. Тази хипотеза, изглежда, не е далеч от истината. След преглед на част от най-детайлните обобщения за дейността на Народното събрание (от 39-тото до 47-мото) и конкретно в частта за зададените актуални въпроси и питання се оказва, че подобна активност е регистрирана и по-далеч във времето - например от депутатата в 39, 40 и 41 Народно събрание от ОДС/ДСБ/„Синята коалиция“ Иван Николаев Иванов. В изброените парламенти (за целия период на дейността им) той е задал съответно 178, 222 и 312 въпроса. Друго име в различните периоди от законодателната власт, което се отличава с активността си по парламентарен контрол, е Петър Славов от „Реформаторския блок“, който в 43-тия парламент е задал общо **451** въпроса, но за период от три години. В съпоставителен план Николина Ангелкова вече е достигнала своя бивш колега, и то за едва три месеца.

На 13 март в телевизионен репортаж бе излъчена съвместна разработка на bTV и фондация „Стража“, в която нагледно бе представена цялата дейност на последния парламент⁷. Независимите експерти отчитат, че за първите три месеца от парламентарната трибуна са били изречени **1 287 079 думи**. Ако се направи сравнение с първото тримесечие на 44-тото Народно събрание, тогава обемът на парламентар-

---

⁶ Стенограма на пленарно заседание на Народното събрание, 10 февруари 2022 година - <https://www.parliament.bg/bg/plenaryst/ns/55/ID/10619>

⁷ „Парламентът за 3 месеца изприказва „Война и мир“ два пъти“ - https://btvnovinite.bg/predavania/tazi-sabota-i-nedelia/parlamentat-za-3-mesece-izprikazva-vojna-i-mir-dva-pati.html?p=2#page_break_2

ната реч е бил с около една четвърт по-малък – 840 139 думи. За сравнение именно тогава, по време на целия мандат, „БСП за България“ са изговорили 234 365 думи срещу 122 949 за управляващите от ГЕРБ. В пленарна зала като най-активни се отличават имената изцяло на опозиционни оратори, докато най-активният говорител, който е част от управляващото мнозинство, заема едва 15-то място в класацията, изготвена от „Стража“⁸.

В следващата таблица са представени общия брой изговорени думи от трибуната на пленарната зала, като за целта са използвани обобщени данни за първите три месеца на 44-ото и 47-ото Народно събрание:

	44 НС	47 НС
ГЕРБ/ГЕРБ-СДС	123 хил.	349 хил.
БСП за България	234 хил.	76 хил.
ДСП	49 хил.	119 хил.
„Продължаваме промяната“	-	62,5 хил.

Данни: bTV и Фондация „Стража“

Похватите, както вече бе споменато, са различни. По отношение на използването на процедурите по начина на водене, например, употребата им е скочила четирикратно, като те са предимно от опозиционните ГЕРБ-СДС и ДПС. Относно исканията за почивка от името на парламентарна група пък в 44-тото Народно събрание е имало само една 15-минутна такава, докато в 47-мия парламент вече са 32 с обща продължителност от 10 часа.

⁸ „Пазители на демокрацията. Защо Благослав застава на стража?“ - <https://bnt.bg/news/paziteli-na-demokracyata-zashto-blagoslav-zastana-na-strazha-v319270-305636news.html>

В още свои публични изяви представители на управляващото мнозинство продължават нееднократно да изтъкват, че опозиционните депутати използват процедурните „хватки“ с грубата цел да злоупотребяват. По презумпция мнозинството би могло по всяко време да прекрати дебат, който не се води по същество или който умишлено цели забавяне на работата, но при такова искане опозицията открива нов дебат под претекст, че бива „репресирана“ и че се прави опит да им се „запуши устата“.

	44 НС	47 НС
Процедури по начина на водене	80	328
Лични обяснения	37	26
Декларация от името на парламентарна група	40	51
Почивка по искане на парламентарна група	1 брой – общо 15 минути	32 броя – общо 10 часа

Данни: bTV и Фондация „Стража“

Сравнителният анализ допълва статистиката за общия брой зададени въпроси по парламентарен контрол. От първото заседание на Народното събрание до третия месец от неговата работа са зададени 1081 въпроса към министрите, а 1/3 от тях, над 320- именно от гореспоменатия вече депутат от ГЕРБ-СДС Николина Ангелкова. За сравнение, два парламента по-рано, към министрите на ГЕРБ и „Обединени патриоти“ са зададени общо 422 въпроса.

Друг детайл от опозиционната активност също предизвиква редица коментари. Освен да задават питання и актуални въпроса

си в писмен вид, депутатите от ГЕРБ-СДС, ДПС и „Възраждане“ редовно привикват министрите, присъстващи физически в пленарната зала и отговарящи на въпроси устно. Наблюдатели отчетоха, че за разлика от шефа на Ангелкова - бившият премиер Бойко Борисов, който редовно не се явяваше на парламентарен контролиран изслушвания, то опозицията в настоящия 47-и парламент привиква премиера Кирил Петков почти всеки петък. Наскоро премиерът дори посети пленарната зала няколко пъти в последователни дни, като пример за това стана работния ден на 21 януари 2022 година. Тогава министър-председателят трябваше да се яви в пленарна зала два пъти – първо на обяд, за да коментира темите, свързани с НАТО и военното напрежение между Украйна и Русия, а след това вечерта трябваше да отговаря и на въпроси по парламентарния контрол. Заседанието на парламента продължи до 23:00 часа. В медийни публикации тази тактика от страна на ГЕРБ-СДС и опозиционните партии бе окачествена като опит за „омаломощаване“ на политическите противници. Представители на управляващото мнозинство все пак намериха и повод да реагират с усмивка на пречките, които техните опоненти непрестанно им поставят в опита да работят ефективно и пълноценно – депутат определи парламентарният живот като „изумително изпитание за всеки, който си е въобразявал, че е натрупал житейски опит и е съзрял като индивид“⁹.

Друга от опозиционните сили в 47-ото Народно събрание – тази на Движението за права и свободи, също намират свои начини за отчет на активността, чрез които както да удовлетворят своя електорат, така и да усложнят работата на администрацията на Министерски съвет и на самите министри. Куриозно или не, оказа се, че в същия ден, в който

---

⁹ „Уроци по „парламентаризъм“ или как да съсипеш Народно събрание най-ефективно“ - https://www.actualno.com/politics/uroci-po-parlamentarizym-ili-kak-da-sysipesh-narodnoto-sybranie-naj-efektivno-news_1712998.html

Николина Ангелкова е отбелязала този рекорд, ДПС са отбелязали може би друг своеобразен такъв. Две трети от депутатите на Движението, начело с лидера Мустафа Карадайъ, са внесли на 10 февруари 2022 година **45 еднакви** въпроса по една и съща тема към вицепремиера и министър на вътрешните работи Бойко Рашков. Същите биват относно „действия за оказан натиск и тормоз от страна на Министерството на вътрешните работи по време на предизборната кампания и в изборния ден“. Става дума за провешите се на 11 юли 2021 година извънредни парламентарни избори, когато тогавашния още служебен силов министър Рашков проведе широка кампания с цел противодействие на купения и контролиран вот в страната. Действията на министъра бяха окачествени от различните партии от една страна като „връщане към нормалността“, а от друга- като „безпardonна намеса в изборния процес“. Именно като привърженици на втората теза общо 23-ма народни представители от групата на ДПС са подали до администрацията на Народното събрание въпроси индивидуално, като някои от тях са дори дублирани¹⁰.

Точно десет дни по-късно обаче опозиционните кампании на част от партиите в парламента достигат своя апогей - Движението за права и свободи отново входира общо **50 еднакви** въпроса към същия адресат - вицепремиера Бойко Рашков¹¹. Справка в сайта на Народното събрание показва, че предишните 45 еднакви въпроса са били отхвърлени от администрацията на парламента заради несъответствие с Правил-

---

¹⁰ „След 200-те въпроса на Ангелкова: ДПС с показно срещу Рашков как се спъва властта“ - https://www.actualno.com/politics/sled-200-te-vyprosa-na-angelkova-dps-s-pokazno-sreshtu-rashkov-kak-se-spyva-vlastta-news_1709241.html

¹¹ „ДПС не се отказва – за втори път депутати задават 50 еднакви въпроса на Бойко Рашков“ - https://www.actualno.com/politics/dps-ne-se-otkazva-za-vtori-pyt-deputati-zadadoha-50-ednakvi-vyprosa-na-bojko-rashkov-news_1714143.html

ника за организацията и дейността на Народното събрание. Подобно на първия път, новите въпроси са с еднаква тема и отново повечето депутати дублират запитванията си.

В собствен обобщаващ анализ от дирекция „Пленарни заседания, парламентарен контрол и финални текстове“, публикуван на 26 април 2022 година, се отчита, че от началото на същата година използваното време за осъществяване на контролната функция на парламента е 79 часа и 37 минути (през втората сесия на 47-ото Народно събрание), а членовете на правителството са отговорили на 993 въпроса и 57 питання. Сумарно в деловодството на Народното събрание за периода 1 януари – 20 април 2022 година са постъпили **1470 въпроса и 78 питання**, като най-голяма част от тях отново принадлежат на ГЕРБ-СДС (694 въпроса и 30 питання), следвани от:

- „Демократична България“ – 229 въпроса и 10 питання;
- ДПС – 203 въпроса и 7 питання;
- „Продължаваме промяната“ – 134 въпроса и 10 питання;
- „Възраждане“ – 81 въпроса и 20 питання;
- „БСП за България“ – 75 въпроса и 1 питане;
- „Има такъв народ“ – 67 въпроса и 1 питане.

„Завръщане на парламентаризма“ – 2

По време на откриването на 47-ото Народно събрание на 3 декември 2021 година съпредседателят тогава на коалиция „Продължаваме промяната“, която по-късно ще стане бъдещ мандатоносител и самостоятелна партия, обявява в своето слово:

„За съжаление прекалено дълго времеголяма част от народните представители преди нас не са си свършили добре

работата и затова сме изправени пред огромни предизвикателства. Време е да сложим смисъл в думите „народен представител“. Народен представител е човек, който представя не само своите избиратели, но и целия български народ“¹². Три месеца по-късно обаче дадената от него дефиниция звучи коренно различно както за самите депутати от управляващото мнозинство, така и за опозиционните сили. Доказателството за това са именно сравнително бавните темпове на законодателната дейност на Народното събрание, отчетени от редица наблюдатели. Въпреки всичко обаче от действията и бездействията на всеки един от народните представители зависи преодоляването на трудностите и търсенето на ефективните резултати.

---

¹² „Кирил Петков: „Време е да сложим нов смисъл в думите „народен представител“ - <https://dariknews.bg/novini/bylgariia/kiril-petkov-vreme-e-da-slozhim-smisyl-v-dumite-naroden-predstavitel-2292852>

ПАРАЛЕЛНИТЕ БЪЛГАРИИ И СТУДЕНАТА ГРАЖДАНСКА ВОЙНА

Марио Русинов

Марио Русинов има магистърска степен по „Политически патологии на глобалния свят“ от Софийски университет „Св. Климент Охридски“. Следвал и семестър по международни отношения във Варшавския университет по програмата “Erasmus +” . Стажувал е в Радио Реакция, в. „Редута“ и Софийския форум за сигурност. Изготвял е политически анализи на теми, засягащи вътрешната и външната политика, проблемите на сигурността и тероризма. Водел е политическо предаване и е автор на редица публикации в издания като портал Култура, в. Редута, SEENET.eu и други. През 2017г. печели втора награда за „Студент на годината“ в категорията „Социални науки“ към СУ.

След '89-та година българското общество осъмна разделено (или може би винаги е било такава). Така например – едните станахме глобалисти, другите станахме антиглобалисти, едните гледаме на Запад, а другите гледаме на Изток. Едните загубиха, а другите спечелиха от демокрацията. Накратко - разслоихме се като лукова глава, в това число и по класическите кливиджи град-периферия/село и по класовия кливидж - на сини и бели якички, а пък етническо деление се изостри, както заради Възродителния процес, така и поради асиметричното икономическо развитие на регионите.

В някакъв смисъл, обаче, това не са просто деления. Това са различни реалности. Реалности, които съжителстват едновременно – или с други думи, едни малки „паралелни Българи“. Те съществуват географски заедно, но не и като единна общност, обединена от общи цели и схващания за света. Иначе казано те кохабитират, те са вода и олио. Независимо от ха-

рактера (географски, идеологически, икономически) на паралелните Българи, едно е общото между тях – те трудно/рядко си комуникират, а дори когато го правят - още по- трудно/рядко се разбират. За справка - докато едната България говори за енергийна зависимост, другата мисли за това кой ще продаде тютюневата ѝ продукция. Докато едната България мисли за солидарност с бежанците, другата мисли за ежедневно си оцеляване, прогонена немила-недрага в чужбина. Бедата е там, че крив и прав в „паралелните Българи“ - няма. Всички губят, всички са неразбрани. Резултатите – пагубни. Иначе казано, „паралелните Българи“ са „въображаеми“ публични пространства, които не просто изхождат от различни предпоставки, те изхождат от различни ценностни системи, обусловени от различната действителност, в която гражданите им живеят – в някои случаи „двете Българи“ са продукт на сблъсъка на предмодерен и модерен начин на живот¹³, друг път става дума за разлика в икономическото им битие, разбрано като достъп до образование, житейски изживявания, и дори и стоки от първа необходимост. За справка споделяме сходни нива на коефициента Джини¹⁴ с Хаити, Малайзия и Туркменистан.

В този смисъл „кохабитацията“ на тези „Българи“ е възможна само когато политическите реалности са спокойни и съответно наборът от взимани решения или политики са достатъчно абстрактни и далечни - незасягащи непосредствено ежедневието на гражданите на паралелните Българи. Нещо повече, от време на време (част от) паралелните Българи „кривват по правия път“. Така, например, през лятото на 2020-та година, паралелните Българи отвориха общ символичен фронт – този срещу корупцията. И макар конкретна-

---

¹³ Например, малките населени места, в които живеят етнически турци и големите градове

¹⁴ <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/gini-coefficient-by-country>

та партия, за която гласуваха, да беше различна, то посоката беше ясна. Около половината запитани и заявили, че ще гласуват, се обединяваха в нещо, което условно се наричаше „мнозинство на промяната“, а над 60 процента от българите подкрепяха, несвършващия протест срещу тогавашното правителство¹⁵. Всъщност в известен смисъл това беше един от историческите шансове да се претопят двете Българи в една обща страна. Показателно е, че немислими коалиции, в крайна сметка се осъществиха. Тези усилия, обаче, бяха обречени по ред причини. И така, изконният въпрос е дали обединението на тези Българи е изначално обречено на провал или Българите изтеглиха късата клечка, а именно - в условията на исторически шанс на обединение, външнополитическата обстановка пламна.

Истината е, че за да има една обща България трябва да изминат години на ударна целенасочена политика към подобряване и сближаване на реалностите на паралелните Българи, усилие, от което българската държава изглежда е абдикирала – къде нарочно, къде не. Статуквото е, че гражданите на тези Българи са заклещени в различно ниво на нуждите по Маслоу, а схващането им за управление и битуване е продиктувано от различен времеви и философски хоризонт. Еманацията на казаното е яростта на различните социални страти по отношение на даването на помощи на бежанци от война. Донякъде естествено, техният прочит, е че ежедневието им само по себе си е война за икономическо оцеляване, а собствената им татковина ги е докарала до състояние на немилли-недраги в чужбина. Подчертавам, тук не се взима морална страна, а се изяснява защо (условно казано) обществото ни се дели по такава тема.

На практика, проблемът с общуването на тези Българи е, че когато последиците от политическите решения застра-

---

¹⁵ <https://webcafe.bg/vlast/5-sotsiologicheski-prouchvaniya-za-polo-vin-mesets-kakvo-mozhem-da-razberem-ot-tyah.html>

шат условията за съществуване на тези групи, латентните конфликти, очертаващи „духовните граници на паралелните Българи“, отново изплуват на повърхността. „Вавилонската кула“ се стромолясва, а обществото ни отново се фрагментира и атомизира. Събитията от последните 2 години неминуемо катализираха тези процеси и доведоха до състояние, което наричам „Студена гражданска война“¹⁶ между тези паралелни Българи¹⁷. Последната се изразява в тихо, задълбочаващо се несъгласие, което започва да придобива както електорална същност, така и експлицитни разделения, личностни конфликти и сблъсъци (по повод про-украинските и про-руските шествия, например) и взаимното публично заклеяване на две страни. Катализаторът на въпросната Студената война, без съмнение, са войната в Украйна и коронавируса – два черни лебеда¹⁸, които нагнетиха общественото напрежение и овластиха реториката на антисистемните играчи. Първият - здравната ситуация - създаде **несравним брой на индивидуални преживявания (в смисъл на потърпевши, сериозно променили ежедневието си и икономическото си благосъстояние)**. Същевременно, индивидуалната преценката на щетите (и опасността от вируса), които пандемията направи в здравословен аспект, сериозно се разминават. Нещо повече, фактът, че определени групи от обществото са по-податливи

---

¹⁶ По примера на Балинт Мадяр и неговото понятие „студена гражданска война“ от книгата му „Посткомунистическата мафиотска държава: случаят Унгария“

¹⁷ Всъщност лидерът на политическа партия Възраждане призова и за истинска война.

¹⁸ Макар опасностите от пандемия и нападението в Украйна от страна на Русия да са обект на предупреждения от страна на различни изследователи, тинктанкове и международни организации, то тези събития са черни лебеди по отношение на общата публична готовност, в това число и на политиците, да посрещнат и да противодействат на тези опасности.

на риска от вируса от други¹⁹ доведе до това, че не се наложи чувство за споделена опасност в обществото. За сметка на икономическите последици за обществото, които бяха също толкова асиметрични - определени професии не претърпяха икономически загуби. Така например, IT специалистите, графичните дизайнери, служители на НПО и други запазиха (или поне в по-голяма степен) своите работни места, за разлика от служителите, заети в услугите, които нямаха този късмет.

В световен мащаб и в България в частност, това създаде две линии на конфронтация или най-общо казано разцепление: (1) податливи и по-малко податливи на вируса и (2) губещи от вируса и не губещи (или дори печелещи) от вируса. Важно е да се подчертае, че в България тези процеси са по-тежки, както заради по-лошото заварено икономическо състояние, така и заради недостатъчните икономически облекчения за пострадалите от локдауните.

Резултатът беше следният. Всеобщата промяна на живота на хората, в комбинацията с липсата на всеобщо споделени здравни и икономически последици, разделиха обществото. На практика се видя и аксиома за демокрацията, описана от Сартори²⁰ (валидна и за публичната сфера) - Всяка една дихотомия принуждава хората да вземат един от двата края на дихотомната двойка – губят се нюансите, или иначе казано - всеки трябва да избере страна и това води до изкуствено „изтиквање“ на хората с умерено мнение по краищата на дихотомията и фанатизира допълнително хората от краищата. Това доведе до следното - е част от хората в българското общество, които

---

¹⁹ „По-възрастните хора и хората със съществуващи медицински състояния като астма, диабет и сърдечни заболявания изглежда са по-уязвими да се разболея тежко от вируса.“

<https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/advice-for-public/myth-busters#:~:text=People%20of%20all%20ages%20can,and%20good%20respiratory%20хигиена>

²⁰ Виж книгата на Джовани Сартори „Теория на демокрацията“.

бяха с умерени мнения се доближиха, волю-неволю, до хората с конспиративни виждания, а друга част се радикализираха (видно от изследването на маркетинговата агенция Тренд, например²¹). Важното за паралелните Българи е, че от една страна, това създаде и катализира електорални процеси²², а от друга страна, мобилизира и дисциплинира дадени групи. Появи се поредната „паралелна България“ по нова логика. Нещо, което ефективно се експлоатира от редица политици.

Действието на аксиомата се наблюдава по доста сходен начин и по повод конфликта в Украйна. Неговата географска близост, както и историческата обремененост на България, само усилиха конфронтацията между две, (този път) вече съществуващи паралелни Българи. Последните са обусловени от позиционирането ни спрямо геополитическите актьори. Конструктивен дебат по темата рядко е имало, но изглежда сегашната ситуация освирепи и двата лагера. Пропагандата, или както е модерно да я наричат „хибридна война“, хваща повече корени от обикновено, именно заради гореописаните разделения. Нещо повече, конфликтът стана повод за символна борба на идентичности на паралелните Българи – за тях той не е въпрос на предначертаване на граници, а на реален опит да се оспорят ценностите на силните на деня. Поведението на деструктивната опозиция, която нагнетява и губи парламентарно време чрез огромен брой въпроси, почивки²³

---

²¹ <https://bntnews.bg/news/trend-52-smyatat-che-covid-19-e-izkustveno-sazdaden-25-che-ima-vaksina-no-se-krie-1084381news.html>

²² Видно от изборните резултати, партия Възраждане успя почти да удвои резултатите си за три месеца.

²³ Анализът на неправителствената организация „Стража“ обективизира усещането за „излишното тупане на топката“. Така например, като българска версия на американските „филибъстър“, от парламентарната група на ГЕРБ изискват безпрецедентен брой почивки, дублики, реплики и процедури по начина на водене. Парламентарният контрол също е продукт на небивал интерес - за справка Николина Ангелкова е задала рекордните 200 въпроса към министрите едва за един ден.

и безпардонно паразитира върху теми като приемането на зеления сертификат и безопасността на ваксините, както и неопитността на управляващите, която води до противоречиви акции и откровени гафове, са продукт на същата тази Студената гражданска война. Най-тежката жертва на тази война е българската публична сфера. Мимолетното обединение на различни групи в обществото изглежда да е пред разпад. Кое-то и управление да е (и да дойде) на власт ще страда от дефицит на политически капитал в идните все по-тежки времена.

III. ПОЛИТИКАТА И СВЕТА: МЕЖДУНАРОДЕН ПОГЛЕД *КИТАЙ: НОСИТЕЛЯТ НА УТРЕШНИЯ ДЕН*

Нова Студена война или геополитическо предефиниране

Стойчо Велев

Стойчо Велев е магистър по право от Юридическия факултет на Софийски университет "Св.Климент Охридски" и асоцииран член на СКП. Понастоящем е част от международната магистърска програма 'Европейска политика и общество 'Вацлав Хавел'', домакин на която е консорциум от 4 европейски университета, съответно в Прага, Краков, Хага и Барселона. Обучението му съчетава елементи от международните отношения, международното публично право, европейската дипломация и геополитика. Фокус на настоящия му семестър в Ягелонския университет в Полша е международната сигурност и отбрана. Интересите му са главно в сферата на външната политика, трансатлантическите отношения и глобалните политически процеси.

Едновременно приемайки вноса на стоки и услуги, никоя държава до този момент не е намерила начин да спре вноса на идеи.

Както демократичните ценности са преобразили нации на всеки континент, така промяната неизбежно ще се появи и в Китай.

Джордж Х.У.Буш, 27.05.1991

Преди по-малко от година, насред исторически белязания площад Тиенанмън, под купола на огряно от пиротехника аленочервено небе, Китайската комунистическа партия

навърши столетие от създаването си. Настоящият ѝ генерален секретар – Си Дзинпин, неотдавна начерта цивилизационните контури на своята страна, според които до средата на XXI век тя следва да се превърне във **“велика модерна социалистическа държава”**. По възможност- под неговата опека, тъй като конституционните промени през 2018г. на практика му гарантираха възможност за доживотно управление с властови измерения, сравними само с тези на вожда Мао Дзедун. Политическото поведение на председателя Си обаче не напомня нито на повелите на Мао за стратегическо търпение, нито на тези на Дън Сяопин след Културната революция, апелиращи към *“Китай, който следва да прикрива възможностите си и да чака своя момент”*.

Тъкмо обратното - именно под водачеството на Си, Китайската народна република повиши претенциите си спрямо Тайван, потъпка конституционния принцип за **“една държава- два строя”** в Хонконг, навлезе в агресивен граничен конфликт с Индия, затегна примката си около Южнокитайското море и продължава да извършва сериозни нарушения на човешките права в Тибет и автономния регион Синдзян. Демократичният потенциал, който се приписваше на Китай след интегрирането на страната във вече установените международни системи, все повече и повече се оказва мираж. Това едва ли е желаният резултат след безпрецедентното доверие, което бе гласувано на китайската държава от Съединените щати- глобалния хегемон на следвоенното време. Засиленото търговско партньорство между двете трябваше да донесе не само **икономическа, но и политическа либерализация на Китай**, която от своя страна да изгради своеобразна средна класа и да възбуди стремежа към прогресивни реформи, особено в контекста на разпадането на Съветския съюз и демократичната транзиция на Южна Корея и Тайван.

Китайската народна република обаче сякаш е избрала коренно различен цивилизационен път. От потенциален демо-

кратичен партньор, в момента Китай наподобява автократия, изповядваща държавен капитализъм, начело на която стои комунистическа партия, доктрината на която представлява симбиоза между национализъм и традиционна китайска култура. Съществена промяна в последното десетилетие има в начина, по който китайски ръководни фигури адресират амбициите на своята страна, а именно изтъквайки преимуществата на техния идеологически модел пред този на **“крехкия индивидуализъм на Запада”**. Подобно послание отправи и самият Си Дзинпин на 19-тия конгрес на партията, обещавайки **“нова възможност за останалите държави”**, която би включвала **“китайски подход за разрешаване проблемите на човечеството”**. По всичко изглежда, че Западът не просто се е сдобил с нежелан икономически противник. Сдобил се е с идеологически такъв.

Как да си отгледаш враг

Рухването на Желязната завеса през 1989 и дефинирания от Франсис Фукуяма “край на историята”, предполагащ демократичен износ, отворени икономически граници и всевластни международни институции, даде началото на период, в който бяха концентрирани сериозни усилия за **демократичната интеграция на Китай в следвоенния международен ред**. Ред, дефиниран преимуществено от големия победител на ХХ век. И макар тези първи десетилетия след “края на историята” да се отличаваха с апогея на Съединените щати на глобално равнище, те съвпаднаха и с периода, в който Америка инвестира най-много доверие в партньорството си с Китай.

Дори след трагичните събития на площад Тиенанмън, президентът Джордж Х.У. Буш остава верен на траекторията на страната си спрямо КНР, която би създала така желания **“климат за демократична промяна”**. Бил Клинтън продължава усилията за сближаване, което би помогнало на Китайската народна република да **“узрее като отговорна нация”**, а

Буш-младши прави може би най-решителните стъпки в тази насока, приветствайки новия партньор в Световната търговска организация. Дори известният ‘Завой към Азия’ на Барак Обама не възпря просперитета - икономически и политически, на взаимоотношенията между Китай и останалия свят.

Именно тези усилия родиха надеждите, възлагани на Си Дзинпин през 2013 за фундаментална промяна курса на страната. Още същата година обаче чрез меморандум Комунистическата партия заявява, че всякакви настроения и призови за “конституционна демокрация от западен тип“ всъщност прикриват намерения за **отслабване и дестабилизация на Китай**. Понастоящем е пределно ясно, че имплементиране на либерални норми на китайска почва е извън плановете на Си и ръководните структури на управлението. **Дистанцията между американските очаквания и китайската реалност все повече и повече се оказва невъзможна за преодоляване.**

Доколко Западът е бил подведен от Китай или заслепен от безалтернативността си в последните 30 години, вече е ирелевантно. Не може да има съмнение, че е само въпрос на време икономическият подем и човешкият потенциал на Китай да окажат своето влияние за оспорване западния модел на всички възможни равнища. Пренебрегвайки повелите на предшествениците си, Си вече ясно е индивидуализирал намеренията на страната си спрямо света. За да може да продължи досегашния си курс, Китай ще трябва да защити и дори увеличи стратегическите си партньорства- задача, която напоследък изглежда все по-сложна.

Старият фронт на новата война

В началото на февруари, наред зимните олимпийски игри в Пекин, Си Дзинпин и Владимир Путин приеха съвместна декларация, поставяща основите на “**сътрудничество без граници**“, в последствие характеризирано от заместник-председателя на Европейската комисия Жозеп Борел като

„ревизионистки манифест за преразглеждане на световния ред“. Същият вече три месеца бива подлаган на сериозен тест, след като широкомащабната инвазия на Руската федерация в Украйна далеч не достави желаните резултати за Путин, но за това пък постави китайския държавен глава в крайно деликатно положение.

Макар отчуждаването на Русия от международните системи безспорно да облагодетелства Китай в контекста на затягането на търговското и политическото сътрудничество между двете държави, конфликтът накара Си, макар и негласно, да се ангажира с позиция спрямо войната в Украйна. Това неизбежно рефлектира върху отношения на Китай с един от най-важните му партньори - **Европейският съюз**. Стокообменът между Русия и Китай се равнява на около 330 милиона евро на ден-сума, която бледнее пред тази от почти 2 милиарда посредством европейския пазар. Това бе напомнено на Си на 23-тата среща на върха ЕС-Китай на 1-ви април, когато представителите на Съюза изиграха „**търговската карта**“ в желанието си да принудят Пекин да преустанови помощта си спрямо Русия и намеренията ѝ за заобикаляне на санкциите.

Подобни опити сякаш са обречени на неуспех. Визиите на Си Дзинпин и Владимир Путин за политическото бъдеще на планетата изглежда все повече и повече се преплитат в очакване на период на нерешителност на Щатите, който да роди възможност за тестване върховенството на установения от Запада глобален ред.

Нов фронт за това противопоставяне се отвори на европейския континент не само чрез войната в Украйна, но и чрез инициатива „**16+1**“ на китайското външно министерство, чрез която ежегодно представители на страни от Централна и Източна Европа се срещат със своите китайски колеги във връзка със засилване кооперативността и търговското партньорство с азиатската държава. Немалко западноевропейски политически фигури са осъждали тези срещи във времето, подозирайки

намерения от страна на Китай за разделение на Европейския съюз посредством икономическото си влияние. Само преди година конфронтацията се материализира в дипломатически конфликт, след като ЕС застана зад Литва, която напусна проекта поради китайски бойкот на литовски стоки, след като балтийската държава откри официално представителство на Тайван в столицата Вилнюс. В последствие форматът, тогава познат като 17+1, загуби един от членовете си.

По всичко изглежда Европейският съюз тепърва ще трябва да доказва своята обявена прези 2016г. „**стратегическа автономия**“ и доколко блокът е готов да заеме мястото си като преимуществено самостоятелен играч на международната сцена. Подобна роля може да се окаже ключова не само относно нарастващото влияние на Китай, но и относно потенциалното концентриране на усилия и ресурси на Съединените щати в Тихоокеанския регион и изтеглянето на същите от европейския континент. Макар този процес да претърпя сериозно забавяне поради войната в Украйна, съвсем скоро Америка може да се окаже принудена да прегрупира сили в контекста на задаващите се предизвикателства от изток. Началните стадии на този процес вече са в ход.

Тест от ново поколение

Само 24 часа преди встъпването в длъжност на Джо Байдън като президент на Съединените щати, Майк Помпео – тогава държавен секретар в администрацията на Доналд Тръмп, публично обвинява Китай в извършването на геноцид спрямо етнически и религиозни малцинства в регион Синдзян. Няколко месеца по-рано, в реч пред чешкия сенат в Прага, отново държавният секретар заявява, че **светът не се намира на прага на нова Студена война просто защото съвременен Китай представлява дори по-сериозна опасност от тази на Съветския съюз през втората половина на XX век.** Доказано за представител на кабинета на Тръмп подобни думи да

бяха логическо следствие на агресивната реторика на цялата администрация спрямо Китайската народна република, от съществено значение бе каква връзка ще култивира с нея новият стопанин на Белия дом.

Отговорът не закъсня. Конфронтационната траектория спрямо Китай понастоящем е може би **единствената допирна точка** между президентския мандат на Доналд Тръмп и този на Джо Байдън. Последното ясно личи и от двете мащабни конфигурации, бележещи началото на президентското им управление. За Тръмп- това бе възраждането през 2017 г. на **Четиристранния диалог за сигурност (QUAD)**, обединяващ усилията на Съединените щати, Индия, Австралия и Япония в Индо-Тихоокеанския регион. Наричан от мнозина „**Азиатската версия на НАТО**“, главната цел на обединението е стратегическото овладяване на китайското надмощие в региона. Що се касае до настоящият президент на САЩ, само няколко месеца след встъпването му в длъжност бе обявено създаването на **тристранния пакт за сигурност AUKUS** между Съединените щати, Великобритания и Австралия, предполагащ съвместна кооперативност най-вече в сферите на ядреното въоръжаване и изкуствения интелект. Излишно е да се споменава, че китайските власти сериозно осъдиха формирането и на двете организации.

Макар изместването на фокуса на Запада към изток да има своята логика в контекста на претенциите на Китай спрямо Тайван и конфронтирането на китайските намерения в региона, това далеч не представлява единственият фронт, по който една нова студена война би се водила. Висшите ръководни фигури на Китайската комунистическа партия неизбежно са стигнали до заключението, че **надмощие и сигурност за страната им са възможни само и единствено ако тя започне да изнася ако не своята идеология, то поне своето разбиране за международен ред.**

Затова паралелно с действията на Запада, преди година Китайската комунистическа партия публикува петгодишен план за развитието и разпространението на **„социалистическо върховенство на закона с китайски черти“**. Планът е концентриран главно в сферите на киберсигурността, мореплаването и междуграничните конфликти и има за главна цел бъдещото моделиране на акценти на международното право по китайски образец. Всеизвестната мащабна инициатива **„Един пояс- един път“**- естественото продължение на Пътя на коприната, също ще бъде засегната от този план, тъй като понастоящем Китай е страна по немалко правни спорове с редица държави, търговски обвързани по програмата. **„Проектът на века“**, както Си Дзинпин неколкократно го е наричал, прекосява континенти и свързва над 70 страни във физическа и дигитална инфраструктура. В този контекст **китайската експанзия, обединяваща териториални претенции, гарантирани чрез разпространението на юридическите разбирания на страната и икономическите ѝ възможности представлява предизвикателство от ново поколение.**

Закономерности в движение

От дистанцията на времето можем да отбележим, че залогът на Запада спрямо Китай по-скоро се оказва неуспешен. Преди знаменитата си визита в Пекин през 1972, тогавашният президент на Щатите Ричард Никсън твърдо заявява, че Китай не бива да бъде отчуждаван от семейството на нациите, защото именно така ще се родят амбициите му и бързо ще се превърне в регионална заплаха. Е, по всичко изглежда икономическият просперитет и международното сътрудничество не доведоха до идеологическия завой, на който мнозина са се надявали. Напротив, говорители на китайското правителство неколкократно намекват за изработването на **нов модел на международните отношения**, който повече да приляга на настоящите реалности. Същите често биват назовавани с из-

раза “*dōngshēng xījiàng*”, който може да бъде преведен като „възход на Изтока и залез на Запада“.

Но дали зад вратата на бъдещето стои нова студена война и десетилетия на геополитически паритет, или ще сме свидетели на един многополюсен свят с регионални хегемони, определящи правилата за своите сателити? Ще задушат ли Съединените щати амбициите на своя противник, препотвърждавайки концепцията за идеологическо върховенство над грубия политически прагматизъм? Едно е сигурно – политическото съвремие е коренно различно и решенията, донесли победата в Студената война и поставили Запада на „правилната страна на историята“, са неприложими в контекста на настоящите предизвикателства пред либералния ред. Те предполагат нова стратегия и нов подход. За да оцелее моделът на статуквото, неговите привърженици ще трябва да изковат нови съюзи, да прегрупират сили и да концентрират усилия в един свят, който Китайската народна република те първа ще променя.

АВРААМОВИТЕ СПОРАЗУМЕНИЯ: ОПИТ ЗА ПРОВОКАЦИЯ ИЛИ ПРОЦЕС НА НОРМАЛИЗАЦИЯ НА ОТНОШЕНИЯТА В БЛИЗКИЯ ИЗТОК

Симона Николова

Симона Николова е студентка II курс в специалност „Политология“ в Софийски университет „Св. Климент Охридски“. Завършила Езикова гимназия в родния си град с профил немски език, като там се заражда интересът ѝ към исторически и политически теми и проблеми. Вълнува се най-вече от казуси в областта на международните отношения и външната политика.

От десетилетия Блиският изток е гореща точка в международните отношения. Постоянните размирици и честите военни действия затрудняват възможността за установяване на мир и създаване на по-спокойна политическа, икономическа и обществена среда за живот. За изненада на голяма част от света преди две години се поема значителна крачка в посока нормализиране на отношенията на две ключови за региона страни- Израел и Обединените арабски емирства. Със сключването на така наречените „**Авраамови споразумения**“ през 2020 година се отбелязва напредък в установяването на сътрудничество и разбирателство между арабските държави (в това число ОАЕ, Бахрейн, Судан и Мароко) и Израел. Този акт обаче предизвиква множество противоречиви реакции. Докато някои изразяват облекчение и надежда за подобряване на обстановката в региона, други не скриват своето недоверие и скептицизъм към възможните последици от подобно политическо решение. Почти година и половина след сключването на споразумението може да се направи кратък обзор

както на неговата безпрецедентна значимост, така и на отражението му върху състоянието на страните и международния ред в тази част на света.

От обявяването на независимостта си през 1948 година Израел води целенасочено негативна и дискриминационна политика спрямо палестинското население на територията си. Заради последвалата **Арабско-израелска война** около 750 000 палестинци се принуждават да напуснат държавата, което поставя началото на множество конфликти със съседни страни. Отношенията им остават сериозно обтегнати до 90-те години, когато се подписват споразуменията в Осло между Израел и Организацията за освобождение на Палестина, които обаче не постигат очаквания успех. Повече от половин век никой не може да си представи дългосрочно разрешение на проблема или помиряване на двете страни. Единствените частични постижения са договорите за мир с Египет от 1979 и с Йордания от 1994. Те обаче не повлияват на останалите арабски страни до такава степен, че същите да последват примера им. Тъкмо обратното- през 2002 година на среща на Арабската мирна инициатива се стига до заключението, че **мирът е неосъществим, докато Израел не се съгласи да върне старите граници отпреди 1967 година** (преди края от Шестдневната война) и докато не прекрати конфликта с палестинското малцинство. Така преговорите и опитите за нормализиране на отношенията застиват за още 18 години.

Раздвижване по темата се наблюдава в края на 2019 г., когато медиите съобщават за тайни срещи между представители на Израел и Обединените арабски емирства поради общи притеснения за иранското влияние в региона. На 13 юни 2020 посланикът на ОАЕ в САЩ, Йозеф ал-Отайба (Yousef al-Otaiba), публикува статия на иврит в израелски вестник, в която порицава **намерението за анексиране на Западния бряг** и отбелязва рисковете от влошаване на отношенията между двете държави, в случай, че подобно анексиране бъде осъществено.

но. След него в няколко изявления на официални длъжностни лица, както и на министъра на отбраната на ОАЕ, се споменава възможността за нормализиране на контакта между тях, ако се прекратят действията за присвояване на гореспоменатата територия. За първи път публично се изразява директно желание за подобряване международната връзка с Израел.

Тези събития провокират началото на преговори, организирани и провеждани с помощта на американски служители. След като през август официално се обявява намерението да се сключи мирно споразумение, Бахрейн изявява желание да се присъедини към същото и почти месец по-късно кралят Хамад бин Иса ал Халифа съобщава за постигната подобна сделка с Израел. Така на 15 септември в Белия дом се подписват „Авраамовите споразумения“ от външните министри на ОАЕ и Бахрейн, бившият министър-председател на Израел Бенямин Нетаняху и тогавашният президент на САЩ Доналд Тръмп. На 23 октомври 2020 Судан също се присъединява, а през декември същата година Мароко става четвъртата страна подписала мирните договори.

Какви обаче са основанията за това привидно затопляне на отношенията? Нима чрез тези декларации държавите оставят различията си настрана, за да постигнат така желанието от половин век мир? Ситуацията е доста по-различна.

Една от основните причини е увеличаващото се **влияние на Ислямска република Иран**. Погледнато по този начин, споразумението наподобява повече коалиционна договореност, отколкото основа за целенасочено умиротворяване. Очертавайки общия си противник, ОАЕ и Бахрейн предприемат решение за затопляне на отношението с Израел с оглед на националните си интереси. Двете арабски страни виждат Израел като важен елемент за защита и противодействие на Иран. Притеснението произлиза от враждебните ирански действия и реторика, но също така и от постепенното изтегляне на САЩ от региона.

Заради съдействието, което Ислямската република оказва на бунтовническото движение хути в Йемен, държави като ОАЕ и Саудитска Арабия я възприемат като заплаха за сигурността си. В резултат те все повече задълбочават отношенията си с Израел. Нагледен пример за това бе успешното сваляне на две ракети насочени към Абу Даби през януари 2022, за които след това хутите дават официална информация, че са използвали ирански модел (Zulfaqar missile). Като реакция ОАЕ започва разговори с Израел за снабдяването с радары, с чиято помощ да се засичат бъдещи опити за ракетна атака. Според анализатори поради същата причина Саудитска Арабия пробва да подобри връзките си с Израел. Тази тенденция си проличава в началото на следващия месец, когато военноморски части на двете страни заедно с Оман взимат участие в обучение в Червено море, организирано от САЩ. През декември миналата година пък CNN разкрива, че в Саудитска Арабия се строят ракети с помощта на Китай. Това, което прави сериозно впечатление, е липсата на явна опозиция от страна на Израел, която в продължение на години активно се противопоставя на снабдяването на арабската държава с оръжия. По всичко личи, че поне за момента връзките между Саудитска Арабия, Бахрейн, ОАЕ и Израел тепърва ще се подобряват, тъй като пред тях стои сериозен конкурент в лицето на Иран.

Съществена причина за частичната нормализация на отношенията в Близкия изток е и **отдръпването на Съединените американски щати** от региона. Изтощителните войни в Афганистан и Ирак, нарастващата енергийна независимост и до голяма степен невъзможността им да се справят с въдворяването на ред се явяват предпоставки за тези американски намерения. Подобна тенденция се наблюдава и в политиката на настоящия президент Джо Байдън, който се стреми към все по-малко присъствие в региона и концентриране на вниманието по-скоро върху предстоящата надпревара с Китай. Това до голяма степен отваря възможности за арабските държави

за бъдеще, в което американското влияние е силно ограничено. Притесненията им се потвърждават след изтеглянето на американските войски и тези на НАТО, както и на ракетната защитна система, бойните самолети и самолетносаочи от Афганистан през август 2021 година. Макар дълго време да се разчиташе именно на присъствието на САЩ като основен сътрудник във военните конфликти и противоречия, след оттеглянето от Афганистан би било напълно очаквано настроенията в региона да претърпят промяна и страните постепенно да оставят настрана историческите си размирици, частично търсейки взаимната си подкрепа.

Връщайки се отново към темата за Иран, опитите на администрацията на Байдън да възстанови ядрената сделка изглеждат да не се приемат позитивно от новосформиралата се коалиция в Близкия изток. Още по времето на Обама и сключването на **споразумението с Иран** (Joint Comprehensive Plan of Action), посвоему представляващо опит за прекратяване изолацията на Ислямската република, арабските държави реагират остро поради възможността от утвърждаване на иранската роля в региона и привидното съгласие на САЩ с тази идея. При управлението на Тръмп, който излиза от установената сделка, до определена степен остават съмненията, че американската подкрепа и защита в Близкия изток е несигурна и зависи повече от интересите на управляващото правителство, отколкото от дългосрочна стратегия за региона. В резултат на тези притеснения някои страни започват да търсят алтернативни подходи и съюзници, за да се подсиgurят срещу иранската заплаха. Новият министър-председател на Израел Нафтали Бенет не заема крайна позиция срещу САЩ, макар също да изразява несъгласие относно стремежите на Байдън за възстановяване на ядрената сделка (предимно защото все още се нуждае от помощта на Щатите за ограничаване влиянието на Иран).

Промененият баланс на силите и приближаването на израелското влияние до границите на Иран несъмнено имат не-

гитивни отражения върху региона. Макар първоначалната цел на договорите да се състоеше в утвърждаване на по-голяма стабилност в Близкия изток, те допринасят и за създаването на повече напрежение между подписалите страни и Иран. Засилващият се скептицизъм в Ислямската република се поражда от желанието на държавите, подписали споразумението, да се противопоставят на нейната експанзия. Това предполага, че възможността за ескалация на отношенията между тях в определен момент е напълно реална.

Отвъд геостратегическите измерения, не бива да се подценява и **икономическата полза** от „Авраамовите споразумения“. След нормализирането на търговията Обединените арабски емирства се очертава да стане един от главните търговски партньори на Израел. Заявени са инвестиции в размер от 10\$ милиарда в израелски high-tech фирми, производство, агрокултура и други сектори. Очаква се двете държави да задълбочат кооперацията си и във военната промишленост, а ОАЕ вече има технология за наблюдение и дроневи, доставени именно от израелската държава. Нарастващото развитие на туризма между двете страни също е впечатляващо. След откриването на първите директни полети между Дубай и Израел през ноември 2020 в рамките на половин година израелските туристи, посетили дестинацията, наброяват близо 70 хиляди души.

Последиците от този процес обаче не са непременно и единствено позитивни. Особено важен момент е отражението им върху **ситуацията с Палестина**. Основните противоречия между арабските държави и Израел изначално произтичат от до голяма степен несправедливото и брутално отношение към палестинския народ. Именно поради това сключването на „Авраамовите споразумения“ се тълкува от повечето палестинци като предателство. В отговор те организират множество протести срещу нормализацията, до голяма степен защото този договор намалява значително шансовете им да се

преборят с израелската окупация, поради която десетилетия наред държави от Близкия изток водят военни конфликти и не поддържат дипломатически отношения. Година и половина след подписването на споразуменията все още няма промяна в този аспект и продължава враждебното и брутално отношение към малцинствената група. Въпреки че ОАЕ инициират преговорите за нормализация при условие, че временно ще бъдат замразени израелските планове за анексиране на Западния бряг и ивицата Газа, то не се спазва за дълъг период. Завоевателските действия продължават да се изпълняват с пълна сила. Този факт определено притеснява палестинците и внася чувство на обреченост в борбата срещу окупатора.

В този контекст някои изявени критици на „Авраамовите споразумения“ определят резултатите след година от влизането им в сила като провал. За тях единствените ясно забележими ползи от договореностите са тези в сферата на бизнеса и икономиката, докато по други значими теми- като установяването на мир в региона, не се постига сериозен успех. Тъкмо напротив, конкретно в отношението към Палестина се наблюдава продължаващо влошаване, макар арабските държави да изразяват несъгласието си и да порицават израелското правителство. Не бива обаче напълно да се отрича значимостта на подобен опит за затопляне на отношението помежду им. Въпреки нереализираните цели все пак е налице потенциал да се постигне прогрес в търсенето на мир в дестабилизираната област. С оглед на всичко това трябва да се даде още време, за да се разбере със сигурност в какво посока ще се развият новосъздадените връзки и какво ще е тяхното влияние в региона.

Безспорно Близкият изток ще продължи да привлича международното внимание върху себе си. Макар привидно „Авраамовите споразумения“ да са крачка в правилната посока, то последиците и отраженията от тях продължават да вълнуват обществеността, поставяйки дилемата относно това

дали те носят повече ползи или повече вреди за региона. Развитието на темата определено ще възбужда интереса и ще се следи внимателно от медийната, политическата и обществената среда и занапред.

ЛИВАН - ДЪРЖАВА СЪС СЪРЦЕ, ПРЕВЪРНАТО В РУИНИ

Вангелия Р. Чорбаджийска

Вангелия Чорбаджийска е I курс в специалност „Политология“ и главен секретар на Студентския клуб на политолога. Интересите ѝ са в сферите на националната сигурност, киберсигурността, международните отношения и дипломацията.

Разположен на източния бряг на Средиземно море, Ливан споделя много от културните характеристики на Арабския свят. Но това, че успява да обедини мюсюлмани, християни, друзи и юдеи в един народ, прави страната съществено различна от съседите ѝ. Въпреки оскъдните си природни ресурси, Ливан дълго време е оживен търговски и културен център на Близкия изток, а столицата Бейрут - с над 5000 годишно съществуване, е най - големият град и главно пристанище на държавата. Само преди година обаче той се събуди с един от най-ужасяващите инциденти в новата си история.

На **4 август 2020г.** огромни взривове в склад за амониев нитрат, разположен на пристанището в Бейрут, отнемат живота на над 157 души, раняват над 6000, а около 300 000 остават без дом. След десетилетие на лошо управление и корупционни практики в пристанището, се случва една от най-големите неядрени експлозии, които съвременният свят познава. Разследването по случая посочва, че суровината амониев нитрат е конфискувана от ливанските власти от изоставения кораб MV Rhosus и е съхранявана повече от 6 години при неподходящи условия. Въздухът бива замърсен с азотни оксиди и опасни химикали, отделени от изгорелите тонове строителни отпадъци. Инфраструктурата на града понася значителни щети. Засегнати са транспортната мрежа, енергоснабдяване-

то, водоснабдяването и канализацията. Световната банка оценява пораженията на повече от 10 милиарда долара.

В отговор на бедствието правителството на Ливан обявява двумесечно извънредно положение. Разочаровани от управлението, допуснало трагедията, гражданите на столицата организират множество протести срещу властта. Тези събития не са изолиран акт на недоволство, единствено породени от взрива на пристанището. Те представляват част от голяма вълна на протести срещу управляващите, които се провеждат в цялата страна още от 2019 г.

За някои от жителите на Бейрут огромната експлозия е като олицетворение на разрухата, която преживява страната поради ликвидната криза, засегнала банките в Ливан година по-рано. Но подобни финансови поражения и напрежение по улиците си Ливан далеч не преживява за първи път. Масови демонстрации, със същия мащаб, има и през 2005г., когато тогавашният премиер на Ливан - Рафик Харири, е убит при бомбена атака в Бейрут, всеобщото мнение за която сочи към Сирия като потенциален инициатор. Тогавашните вълнения са водени от групи, противопоставящи се на сирийската власт и нейните ливански поддръжници, докато последните протести са определяни от анализатори като масови и безпартийни, без изразен лидер.

Бунтовете в столицата през 2019 г. започват след решение на властите за затваряне на основното депо за отпадъци, намиращо се в близост до Бейрут. Липсата на план за алтернативен начин за преработка на боклука причинява струпването му на огромни купчини по улиците. Тази ситуация кара хората да обвинят правителството в корупция и некомпетентност. Всичко се случва на фона на икономическа криза, определяна от Световната банка като една от най-тежките от столетия. Редица финансови експерти обаче твърдят, че предпоставките за кризата могат да се открият десетилетия назад.

През 1997 г. е взето решение ливанският паунд да се обвърже с щатския долар, при курс от 1507,5 LBP за долар. Тази политика донася на страната икономическа стабилност, но в същото време принуждава банковия сектор да се стреми да поддържа именно този валутен курс, както и наличието на долари за обезпечаването му. Ливанските фирми постепенно стават зависими от долара, за да могат да осъществяват вноса на стоки. Той е изключително важен за икономическия живот, тъй като държавата произвежда по-малко от това, което консумира. До 2011 година въведената валутна политика в Ливан дава добри резултати, което обаче се променя след Гражданската война в Сирия и политическото напрежение, което настъпва в Близкия изток. Дейността на шиитската организация Хизбула в региона става причина за съществен отлив на чуждестранни инвестиции и в Ливан. За да се поддържа приток на валута, централната банка разработва план, с който банките в държавата, обещавайки на всеки вложител на долари висока годишна лихва и добри условия, започват да набират средства. Не след дълго обаче банките се налага да изплащат полагащото се на първоначалните вложители с парите на новите, за нещастие в момент, в който хората вече не могат да изтеглят парите си. Обменният курс остава официално непроменен. В същото време стойността на ливанския паунд се понижава с повече от 90%, а темпът на инфлацията надминава 100%. Разликата в стандарта на живот между този на политическия елит и обикновените граждани се увеличава неимоверно.

Анализатори посочват като друг ключов фактор за кризата и т.нар. „**политическо сектантство**“ . Ливан официално признава 18 религиозни общности - 4 мюсюлмански (с шиитско мнозинство), 12 християнски, юдейска и друзка общност. Съгласно споразумение от 1943г., известно като **Националния пакт**, трите основни държавни поста се разпределят между представители на най-големите религиозни общности.

Прието е длъжността на президента да се заема от християнин – маронит, председателят на парламента да бъде мюсюлманин- шиит, а министър-председателя - мюсюлманин сунит. Местата в парламента (128) също се разпределят между християни и мюсюлмани. Рискът, който поражда подобно религиозно многообразие според множество експерти, е че така страната става по-податлива на външна намеса. Ливанската шиитска военизирана организация и партия Хизбула, която участва активно в политическата система, предполагаемо получава финансова и политическа подкрепа от Иран и Сирия. Счита се също, че Националният пакт и споразуменията от Тиф от 1989г., с които се слага край на Ливанската гражданска война, всъщност поставят началото на корупционните практики на властта. Оттогава политическите лидери на всяка група получават възможността да поддържат статуквото и да оказват влияние чрез приемане на закони в полза именно на своите религиозните общности.

Ситуацията през 2019 г. се влоши още повече след като опита правителството прави опит да наложи данък върху тютюна, бензина и всички разговори в WhatsApp. Що се касае до последното- месечната такса от 6 долара за използването на приложението предизвика протести пред сградата на правителството в Бейрут, които принудиха управляващите да премахнат наложената мярка. През 2020г. пандемията от COVID-19 също нанесе сериозни поражения върху икономиката на Ливан, предимно върху туристически сектори, осигуряващ значителна част от приходите на страната. Възстановяването на щетите след огромната експлозия в Бейрут също ще струва милиарди.

В същото време курсът на ливанския паунд спрямо щатския долар продължава да спада, цените на хранителните продукти се покачват непрекъснато, което логично увеличи търсенето на стоки на черния пазар. Банките вече не отпускат краткосрочни заеми на бизнеса, а клиентите им нямат достъп

до вложенията си. Въведен е режим на тока в цялата страна, в следствие на което електричество има за около 4 часа на ден. Това принуждава някои хора да прекарват голяма част от времето си в търсене на място, където да могат да заредят мобилните си устройства само и единствено за да могат да работят или да се свържат с близките си. Тъй като достъпът до гориво също е ограничен много от учебните занятия в училищата и университетите са прекъснати. За да оцелеят, много хора разчитат на свои близки в чужбина, а едновременно с това се образува и нова миграционна вълна от страната-съставлявана главно от високоо kvalificирани и образовани младежи. Кризата достигна своя кулминационен момент през месец декември 2021 г., когато BBC News съобщи, че е налице явен недостиг на жизненоважни лекарства, поради което хората прибъгват до нападение на складове и магазини- симптоми, болезнено намекващи гражданско неподчинение. Всичко това тества до крайни предели търпението на ливанските граждани.

Затишие или динамична развъзка чака страната в идните месеци?

2022 година за Ливан започна с изявление на премиера Саад Харири, с което той обяви оттеглянето си от политиката и отправи призив към членовете на „Движение за бъдещето” (водеща сунитска партия, на която и до момента е водач) за въздържание от участие на предстоящите общи избори през месец май 2022 г. В същото време страната подписа споразумение с Йордания и Сирия за проект, финансиран от Световната банка, чрез което частично да се разреши проблема с електричеството. Така в следващите месеци Йордания ще доставя електроенергия на Ливан през Сирия. Според немалка част от международните анализатори обаче дългосрочно решение на проблемите няма да бъде постигнато, докато не бъдат въведени категорични промени в политическата система на страната. Докато такава се търси, за ливанския народ

всичко вече е различно. Извън всеобщата борба за оцеляване, всеки ежедневно води собствената си битка, за да може да продължи напред. Въпреки отчаянието и изтощението обаче хората изглежда не са загубили надежда. Бейрут малко по малко се опитва да възстанови живота си и сърцето на държавата затуптява отново. Подобен развой не може и не бива да се приписва нито на политически, нито на икономически реформи. Той може да се обясни само и единствено със силния дух на народ, който отказва да бъде сломен.

ПРЕЗИДЕНТИ - ВЕТЕРАНИ И ПРЕЗИДЕНТИ - НОВОБРАНЦИ

Калоян Велчев

Калоян Велчев е председател на Студентския клуб на политолога в мандат 2018 - 2019 г. Завършил бакалавър „Политология“, магистър „Политическа социология“, а към момента на издаване на сборника е докторант по „Сравнителна политология“ в Софийски университет „Св. Климент Охридски“. Интересите на Калоян се простират в сферите на сравнителните изследвания и институциите на публичната власт.

Кои са най-младите президенти в ЕС? Има ли връзка между начина, по който избираме президент и неговия политически опит? Колко дълго президентите в ЕС запазват своята позиция?

Посочените въпроси традиционно не са централни за политологическите изследвания, занимаващи се с президентската институция и нейното място в политическата система. И с право. Изследвайки президентите, обикновено разглеждаме влиянието им върху качеството на демокрацията, начина, по който те се избират, правомощията, с които разполагат, политическата им активност и степента на конфликтност с изпълнителната власт, на която в общия за ЕС случай те не са титуляри. В резултат имаме натрупана сериозна информация, както и влиятелни хипотези и теории, които ни предлагат обяснения за спецификите на президентската институция, за различните модели на нейното функциониране. На следващите страници ще погледнем дали периферни индикатори като възрастта на държавния глава и продължителността, през която той е на президентския пост, могат да ни бъдат полезни при изследването на президентските институции.

Възрастта като индикатор в президентските изследвания

Първата таблица показва, че действително има разлика в средната възраст на държавните глави в ЕС. Средната възраст на президентите в ЕС е 60 години и 2 месеца. Разликата между Полша и Италия е 13 години. Този факт предлага някои възможни хипотези: (1) *Имаме различна философия при подбора на кандидатите за президент в различните държави в зависимост от начина, по който се избират, а оттам и различна философия за функциониране на самата президентска институция.* В страни като Италия, Гърция, Австрия, Германия и т.н. изглежда е правило кандидатите да са опитни политици с утвърден авторитет. Оттам и президентският пост се явява един вид награда за тяхната дългогодишна обществена работа. Обратно, в по-младите демокрации като Полша, България, Словения имаме чувствително по-млади държавни глави, често в зората на политическата си кариера. (2) Логично е да предположим, че по-младите политически играчи биха били политически по-активни, за да затвърдят позициите си; (3) по-младите демокрации с ниско доверие в партиите и нестабилни партийни системи, излъчват по-млади, по-неопитни политици за държавни глави именно поради ниското си доверие в системата.

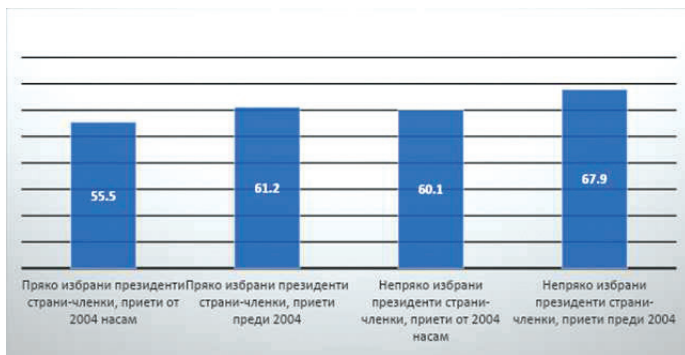
Следващата графика върви в същата насока и ни показва в един макро изглед средната разлика между възрастта на президентите в по-младите и в утвърдените демокрации.

Можем да добавим още едно разграничение, а именно има ли разлика във възрастта на пряко и непряко избраните президенти.

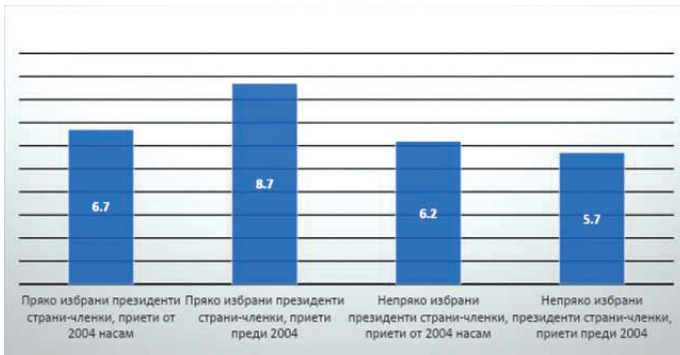
Разликата не е крецияща, но все пак е забележима. Тя би могла да служи в услуга на поне две хипотези - по-сериозната възраст на непряко избраните президенти е индикатор, че те са (1) по-малко активни, с (2) по-малко правомощия (церемониали), което би могло да е още един довод за защитниците на тезата, че пряко избраните президенти са по принцип по-силни от непряко избраните президенти и че прекият из-

бор на президент е важен фактор, обуславящ ролята на президента в политическата система. В последна сметка, дебатът за начина, по който избираме президент е централен при дефинирането на различните видове демократични системи – президентски, полупрезидентски, парламентарни. Споменатата разлика обаче се увеличава, ако обединим двете променливи и ги разбием в общо четири подгрупи.

Предложените инфо графики илюстрират следните положения:

1. Българските президенти са сред най-младите в ЕС.
2. Пряко избраните президенти са по-млади от непряко избраните.
3. Президентите на страните-членки от ЕС, приети от 2004 насам са по-млади от тези в по-старите демокрации.
4. Изненадващо, пряко избраните президенти остават по-дълго на своя пост, както показва последната таблица.

Събраната информация илюстрира някои ключови разлики и показва, че годините на президента като индикатор биха могли да служат като допълнително средство за доказване на хипотези в сравнителни политологични изследвания например, когато говорим за институционализация на политическата и партийна система, за президентски функции и правомощия и президентски активизъм.

IV. ФИЛОСОФСКО-СОЦИОЛОГИЧЕСКИ АНАЛИЗ

ПОСТМОДЕРНИЗЪМ ЗА МАСОВА УПОТРЕБА

Дария-Лора Дачева

Дария-Лора Дачева е IV курс в специалност „Политология“ към Софийски университет „Св. Климент Охридски“ и председател на Студентския клуб на политолога в мандат 2021-2022 г. В момента на издаването на Годишника, Дария-Лора е заместник-председател на Клуба. Интересите ѝ са в сферата на националния политически процес, идеологиите и правата на човека, влиянието на културата върху политиката и социалната антропология.

Още от възникването на Homo Sapiens (някъде преди около 200 хил. години) човек не спира да се развива с всяка изминала секунда. Той минава през различни периоди през живота си. Първо е дете, после юноша и накрая възрастен човек. Но развитието не се ограничава само до тези три периода. Всеки ден научаваме по нещо за себе си и за околния свят. Съществуването на всеки изисква освен известните на всички общи знания и начини за използването им, и способност за създаване на неизвестни: изобретяване на нови, уникални, различни от съществуващите знания и начини за използването им. Ако можем да погледнем на съществуването на човечеството от преди стотици хиляди години като на един човешки живот, също ще можем да открием различни периоди, които горе-долу се доближават до тези на отделния индивид.

Първият познат и категоризиран период е Праисторията. Този период е характерен с основните оръдия на труда и оръжията, които са изработвани от камък, макар по същото време да са употребявани и дърво, рог и кост. Всички оръдия на труда са били изработвани по елементарен начин. Този период можем да асоциираме с детството на индивида. В него започва събирането на запаси от енергия, както и опознаването и ориентирането в околния свят.

Вторият и третият период са Античността и Средновековието. Античността е определяна като период, който е отбранителен и укрепителен във връзка с „варварските нашествия“. Строени са мощни крепости и защитни съоръжения. Градовете са укрепвани с крепостни стени. Строят се нови пътища от здрава каменна настилка с цел по-бързото придвижване. През Средновековието са и повечето географски открития. Тези периоди лесно могат да се асоциират с тийнейджърството и юношеството, тъй като индивидът започва да изгражда собствено виждане за света и го отстоява всячески, понякога даже крайно, но въпреки това той „строи пътища“ към другите с цел „ново откритие“ в непознатия свят.

Четвъртият период е периодът на Новото време. Неговата концепция се характеризира с разцвета на науката и културата. Този период от човечеството има прилики с индивидите в зряла възраст. Те, вече натрупали знания за света, започват да се вглеждат в себе си и да изживяват посвоему Ренесанса. Те започват да откриват собственото си Аз.

Петият и последен период от човечеството е Съвременната епоха. Тя е известна с познанията за историческите събития от предходния период и причинно-следствените връзки, довели до настоящото статукво. Съвременната епоха се отнася в социално-икономически план по посттрадиционален

начин, повлиян от възхода на индустрията, капитализма, възникването на националните държави, секуларизацията и т.н. Този период би могъл да се асоциира със старостта. Тук индивидът е добил достатъчно знания, които може да съчетава, разделя и комбинира.

Много интересен и едновременно с това объркващ период от историческото и културно развитие е Постмодернизмът. Той разстройва, дразни и изтощава всеки, който не се опита да вникне по-дълбоко в неговата същност и концепция, а след като човек се запознае с дълбочината на този период, разбира, че всъщност последният е изключително интелигентен и очарователен.

За разлика от, да речем, Просвещението или Романтизма, постмодернизмът (дори и като дума), се позовава на движението, което възнамерява да отхвърли. В изкуството модерните като Пикасо и Сезан са се концентрирали върху неща като дизайн, майсторство и йерархия, а постмодернистите като Анди Уорхол, Вилем де Кунинг и дори Банкси наблягат предимно на колажи, случайности, повторения и анархия. Постмодернистичната концепция се интересува от ирония, повърхностност и деконструкция, също тя не се занимава с експертното познание, а с широкото потребление. Постмодернизмът, може да се каже, е един радикален бунт на идеи с чувство за всепозволеност, който се опитва да дестабилизира идентичността и сигурността. Както всяка тенденция и тази се разраства, докато не получи голяма социална и политическа значимост. Както посочва Ихаб Хасан, египетско-американски философ, през този период е налице „огромна воля за разваляне, засягаща политическото тяло, познавателното тяло, еротичното тяло, индивидуалната психика, цялата област на дискурса на запад.“

Високият и ниският стил в течението на Постмодернизма съжителстват съвместно, за да създават моменти на изненада или безпокойство, или вулгарност, или задълбочено наблюдение, в опит да се ангажира читателят/наблюдателят/индивидът като такъв.

Целта на това течение е да накара индивида да преосмисли своята атрибуция, като представителите на този период използват сардоничен тон.

Ако трябва да говорим за Постмодернизъм в политиката, то той се отнася до използване на постмодернистичните постулати в политическите науки. Постмодернистите смятат, че много ситуации, които се считат за политически по своята същност, не могат да бъдат обсъдени по подходящ начин в традиционните реалистични и либерални подходи към политическата наука. Те смятат, че хората се противопоставят на реалистичните концепции за власт, които са репресивни, за да поддържат идеята за собствената си идентичност. Властта, която съществува, всъщност не е на потисничество, а на културните и социални последици след тях, които създават рамката, в която индивидите могат да опознаят своята същност, което образува граници на техните възможности.

Главната идея на Постмодернизма е, че индивидите трябва да се опитат да живеят с две абсолютно несъвместими идеи:

1. Някоя система от значения не може да има монопол върху истината.
2. Все пак трябва да представяме истината чрез избрана от нас система на значения.

Постмодернизмът сам по себе си е объркана идея, която се крепи на отрицанието - краен либерализъм. Неговите представители не се интересуват от науката или онтологията, а от ирационалното. Те отричат културата и обществения ред. Ха-

осът е естествено състояние. Издигат в култ относителността, премахват граници, заличават разликите между добро и зло, затварят човека в неговата тотална самота и деинституционализират и деморализират обществените отношения.

Един от най-интересните представители на Постмодернизма е провокативния уличен артист Банкси, чиито произведения винаги дават повод за много дискусии. Повечето от нас свързват това име с фурора около аукциона, организиран от „Сотбис“, на който най-известният графит на уличния артист се самоунищожи, секунди след като беше продаден за 1,4 млн. долара. След тази сензация, самият Банкси, чиято самоличност не е известна на публиката, коментира с цитат на Пабло Пикасо :

„Поривът за унищожаване също е творчески порив“²⁴

Естетиката на Банкси е като учебник за Постмодернизъм - като се има предвид логиката на работата му не е трудно да се стигне до заключението, че цялото му творчество представлява постмодерна пародия на самия Постмодернизъм. Неговото творчество граничи с популизъм - пресилва една от характеристиките на Постмодернизма, а именно широката публика. Шегите почти никога не са шеги, иронията веднага се хваща, образите са емблематични, темите и изявленията са явно политически - адресират се до спорни въпроси от обществен интерес, а езикът е дързък и остроумен.

Сърцевината на идеите, които Банкси „проповядва“ по целия свят, се заражда още през 90-те години, когато се появяват първите му графити в Бристол, Англия. През този период Тони Блеър обявява края на класовата борба. Идеята, че за просперитет е нужна само позитивна нагласа, взима превес

---

²⁴ „Поривът за унищожаване също е творчески порив“ - Бел. пр. (англ.) (“The urge to destroy is also a creative urge” - Pablo Picasso)

във Великобритания, като корпоративната култура нараства все повече. Междувременно, железниците са приватизирани за милиони в полза на група финансисти за сметка на обикновените данкоплатци. Последвалят още по-голям кливидж между богатите и бедните кара Банкси да създаде огромна кампания, която е изключително добре организирана - където и да погледнеш, виждаш неговото творчество. Чрез повторение всеки глас може да бъде чул. Това направи Той.

Веднъж Банкси характеризира уличното изкуство като форма на отмъщение. Дали това е една от причините за метаморфозата на Банкси от вандал в артист? Дали наистина графитите са творчество на едни маргинализирани индивиди? Може да се спори много по тези теми, но отговорът е някъде посредата - всеки един от нас е маргинал, низше създание, до момента, в който не придобие съдържание. Банкси изобразява перфектния идол в лицето на плъховете - живеещи без разрешение, мразени, преследвани, убивани, съществуващи в тихо отчаяние в мизерията, но въпреки всичко - способни да накарат цели цивилизации да паднат на колене.

Тъй като е явен противник на войната, под „унищожение“ по-скоро се визира революционното, деконструктивното, което се бори за по-добро. Банкси използва творбите си, за да покаже на света всичко, което смята за важно, нередно и нуждаещо се от промяна. Затова те носят силна социална и политическа натовареност, иронизирайки известни личности, борейки се с предразсъдъците и много от нехуманните социални конструкции. Той събира милиони почитатели по света, дръзвайки да критикува войната, алчността в капиталистическото общество, да рисува целуващи се полицаи или армия от усмихнати човечета, пожелаващи „приятен ден“ на всички.

След преместването си в Лондон, Банкси запазва анонимност, въпреки нарастващата си популярност и цирку-

лиращите сравнения с Кийт Харинг и Жан-Мишел Баския. Всеки новоизникнал графит от артиста се превръща в своеобразен паметник на (пост)модерното изкуство или както самият той представя една от творбите си в Тейт Модерн през 2003г. - „прекрасен пример за нео-пост-идиотски стил“. Креативността и смисълът, които влага, го превръщат в една от най-влиятелните фигури през 2010 г., наред с Барак Обама, Стийв Джобс и Лейди Гага.

Един имейл, изпратен до официалния сайт на Банкси, гласи следното: „Не знам кой си или колко на брой сте, но пиша, за да те помоля да спреш да рисуваш нещата си там, където живеем... Аз и брат ми сме родени тук и живеем тук цял живот, но в последно време толкова много юпита и студенти се преместват тук, че никой от нас не може да си позволи да купи къща, в района, в който сме израснали. Твоите графити несъмнено са част от това, което кара тези хора да смятат, че нашият район е готин. Очевидно не си от тук и след като повиши цените на жилищата, вероятно просто ще продължиш напред. Направи ни услуга и си прави твоите неща някъде другаде...“. Уличното изкуство е вълнуващо, защото е атака на собствеността, атака на отегчението, то е „отражение на териториалната борба за власт, скрита в обикновена гледка в градската среда“.

Някои казват, че Банкси е жертва на собствената си популярност - все пак той се бори точно срещу този култ към личността, в който сам попадна. Хората дават милиони долари за едно негово „платно“, купуват си тениски, картички, шапки с негово творчество, произведени в Китай с цел печалба, от туристическите сергии по света. От активист и провокатор, той се превръща във „влиятелна фигура“, чиито призови остават на втори план. Дали това е била целта му? Дали всички тези усилия са били лицемерни, или просто той е бил поредният, попаднал без да иска в капана на световната алчност? Нищо от това няма значение. Затова реших да не

пиша за това кой е той, а какво прави. Само това би ни дало поле за съдържателност, което ще ни различи от плъховете.

Чрез своята мистичност Бански успя да промени не само съвременния турист, който обикаля света в търсене на „съкровища“ от знаменития творец, но и облиците на градовете. Уличното изкуство придоби нови размери и дори то е добре прието от местните управи и бизнеса, тъй като облагородява публичното пространство. „Представете си град, в който графитите не са незаконни, град, в който всеки може да рисува, каквото му харесва. Където всяка улица е изпълнена с милион цветове и малки фрази. Където стоенето на автобусна спирка никога не е скучно. Град, в който се чувстваш като на парти, на което са поканени всички, а не само брокерите за недвижими имоти и бароните на едрия бизнес. Представете си такъв град и спрете да се облягате на стената - мокро е., Е, представихме си го.

НЕФОРМАЛНИТЕ ГРАНИЦИ В ГОЛЕМИЯ ГРАД

Марина Стоянова

Марина Стоянова е асоцииран член на Студентски клуб на политолога от 2021 г. През 2021 г. завършва с отличие бакалавърска степен в Катедра „Социология“, а към момента на издаване на сборника е магистър по „Социална и криминална психология“ към Катедра „Психология“. Интересите ѝ са в сферата на социологията и терапевтичната психология.

„Границата“ като социологическо понятие

„Границите“ са една от основните концепции за разбиране на пространството. Едно пространство само по себе си, може да се дефинира като такова само през разбирането за неговото разграничаване от другите - то си има своеобразни „начало“ и „край“, които се дефинират чрез различни механизми. Разбира се, границите могат да бъдат (и често биват) преживявани през различни наши сетива - границите на моя дом се определят от местоположението на входната врата, на различните стени и прозорци - обекти, които са съвсем осезаеми за човешкото възприятие. Благодарение на тази осезаемост, аз знам къде пребивавам предвижвайки се между различните пространства. Ние знаем, че сме „вкъщи“, „на работа“ или „на гости“ благодарение на една комбинация от физическо и/или времево себевъзприятие, „знание за миналия ни опит“ (така, както М. Вебер разбира последното) и интерсубективните преживявания между нас и околните. Пространствените граници обаче не винаги са „осезаеми“ (не винаги могат да бъдат преживяни физически) - границите, освен нещо, което можем да видим или да докоснем, често са продукт на многопластови субективни и социални процеси и съществуват като такива,

най-грубо казано, в нашето въображение. Това само по себе си е възможно, тъй като идеята за граници не е непременно обвързана с пространството - „граници“ съществуват например и между противоположни по смисъл понятия, тъй като в основата за разбирането на „граничността“ стои концепцията за „различността“. Така, както моят дом е различно пространство от дома на моя съсед, поради което се оформя (видима) граница между двете, така например и болният човек е различен от здравия. Съответно, образно може да се заключи, че има една невидима в пространството граница, която разделя болните от здравите. „Невидими“ граници, освен между противоположни по смисъл понятия, се оформят и съществуват и в контекста на пространството - това е и отправната точка на настоящата разработка. Основният въпрос, който провокира изследователския ми интерес, е какви различни граници се оформят и съществуват в градското пространство, в зависимост от тяхното смислово значение, от механизмите, чрез които се конструират и от начина, по който индивидите ги преживяват? В основата на въпроса също така стои разбирането, че границите са продукт на човешките възприятия - те сами по себе си не са естествен природен феномен, а биват изключително конструирани и разбирани през призмата на социалното интерсубективно съществуване. От тук произтича и въпросът дали някои граници не са „по-видими“ от други, кои са символите, чрез които се поддържа тяхната логика и до колко процесът на конструиране на граници е субективен или общосподелен?

Всекидневието като социална реалност

„Ние преживяваме света не като сбор от сетивни данни, нито като съвкупност от отделни неща, изолирани и нямащи никаква връзка помежду си. Ние виждаме не цветни петна и контури, а планини, дървета, животни - в частност птици, риби, кучета и т.н.“²⁵ Настоящата статия изхожда от теоретич-

---

²⁵ Шутц, А., 1989, *Структури на жизнения свят*, стр. 219.

ната концепция, че човешкото съзнание е обектно ориентирано. Човешкото око, на практика, вижда цветове, линии и форми, но съзнанието винаги приписва на тези „абстракции“ определени значения, превръщайки ги в обекти. Приписването на значение на съответните обекти обаче е многопластов процес. Ако някой от разстояние ни покаже книга и ни попита какво виждаме, ние несъмнено ще кажем, че виждаме именно книга. Ако обаче направим усилието да се задълбочим в предложения пример, ще разберем, че ние съвсем не виждаме книга - първоначално, ние виждаме цветове, линии, форми и плътност. Приписвайки определени качества на този абстрактен сбор, ние започваме да го виждаме и определяме като обект. Обект, който благодарение на своите характеристики, ние можем да наречем „корица“. Виждайки корицата обаче съвсем не означава, че виждаме цялата книга. За да видим книгата като такава, ние следва да припишем допълнително на това, което виждаме, определен набор от характеристики. В *Структури на жизнения свят* Алфред Шутц обръща внимание и на друг важен процес: „В предпредикатна типизация аз мога да схвана моето куче Фидо в типичното му поведение като здраво или като болно, като индивид, като немска овчарка, като типично куче изобщо, като бозайник, като живо същество, като предмет от външния свят, като „нещо изобщо“. Коя типична структура ще избира се определя от тематичната релевантност, която предметът има за мен“²⁶. Ако се върнем на примера с книгата - ние можем да видим (или по-скоро да разберем) обекта като книга, като художествено произведение, като любимата ни книга, като нещо, с което да си подпрем вратата, като „Алиса в огледалния свят“ и т.н. Съответно приписването на качества на образите, които виждаме, е донякъде субективен процес, а определените качества са всъщност продукт на знанието за нашия минал опит, на

---

²⁶ Пак там, стр. 219.

моментната ситуация и на евентуалните ни очаквания. Този процес обаче не би бил възможен като изцяло субективен: „... реалността на всекидневния живот ми се представя като интерсубективен свят, свят, който аз споделям с другите... И наистина, аз не мога да съществувам във всекидневния живот, без постоянно да взаимодействам и да общувам с другите“²⁷ (Взаимодействието ни с другите в така наречената от Бъргър и Лукман „всекидневна реалност“ е възможно безпроблемно само чрез споделени значения, обективации и разбирания). Тук неизбежно възниква въпросът в такъв случай до колко процесът на приписване на значения на определени обекти е повлиян от субективни мисли, желания и намерения и до колко от общосподелени вярвания, практики и процеси? Въпрос, който към момента ще остане по-скоро отворен.

Връщайки се на темата на настоящата статия - както вече беше отбелязано, пространствените граници са както видими, така и невидими за човешкото око. Те често са част от нашето въображение, благодарение на различни и многопластови социални и индивидуални процеси, от които ние сме част. В своето изследване *Borders And The City Intra-Urban Boundaries In Guangzhou (CHINA)* (2011) професор Върнър Брейтинг (географ и математик) отбелязва, че задълбоченото изследване на границите в градското пространство е редно да следва различни по своята същност подходи: “Political approach, physical approach, socio-spatial approach, psychological approach and functional approach“²⁸. От тук произтичат и основните хипотези на настоящата статия:

1.) Съществуват различни граници в градското пространство, в зависимост от тяхното смислово значение, от механи-

---

²⁷ Бъргър, П. и Лукман, Т., 1966, *Социалното конструиране на реалността*, стр. 37

²⁸ Breitung, W., *Borders And The City Intra-Urban Boundaries In Guangzhou (CHINA)*, 2011, стр. 58

змите, чрез които се конструират, и от начина, по който индивидите ги преживяват.

2.) Най-ясно се открояват по време на своето конструиране 5 „идеални типа“ граници в градското пространство - географски, икономически, социо-културни, политически и индивидуални (конструирани посредством субективни преживявания).

Настоящата разработка ще използва като емпирична база за предстоящия анализ 4 фото-базирани интервюта. Причината за избора именно на този визуален метод се корени в горе-описаните процеси на приписване на определени значения на обектите, които виждаме. Фото-базираното интервю, в зависимост от целите, за които се прилага, е изключително мощен изследователски инструмент във всички социални науки. Проведените интервюта съдържат 16 различни снимки на обекти (сгради и ресторанти) в град София, както и 4 основни еднакви въпроса, задавани на респондентите след визуализацията на всяка една снимка поотделно. Целта на проведените интервюта е да станат видими различните типове пространствени граници в градското пространство чрез процесите на приписване на определени значения на различните обекти, които респондентите наблюдават.

Границите в градското пространство

„Типове“ граници, които са станали видими:

1. Географски пространствени граници - Може би е редно да започнем именно с географските пространствени граници, тъй като самите те представляват граничен случай. От една страна географските граници в градското пространство са малко или много видими - един квартал бива ограден от определени улици, които го

разграничават от съседните му квартали. Това разграфяване на градското пространство само по себе си е и законово уредено, като част от градоустройствения план на града. От друга страна обаче тези формални граници рядко (или поне не всички) са известни на обитателите на града - последните не винаги са наясно кой булевард или коя улица делят един квартал от друг. Въпреки това, респондентите демонстрираха, че знаят (или поне предполагат) къде се намират обектите, които им бяха показани, ориентирайки се по определени знаци и символи на средата, натоварени с различни значения (като растителност, планина, графити, архитектура). По този начин, географските граници в градското пространство, макар и практически точно обособени, оставаха по-скоро абстрактни в съзнанието на респондентите. Много често на въпроса: „Къде според теб се намира този обект?“, те отговаряха: „Някъде в центъра...“ или „В покрайнините на града“, а често си служеха и с географските посоки, за да се ориентират в пространството: „Предполагам, че това е южната част на София...“.

2. Икономически пространствени граници - Освен географските граници, респондентите изключително отчетливо конструираха и икономическите. Разбира се, нито на географските, нито на икономическите, социо-културните или политическите граници, може да се гледа като на независими от останалите (като идеално-типични конструкции, те на практика не съществуват в чист вид). В частност, икономическите граници са изключително обвързани с географските и със социо-културните, за които ще стане дума след малко. Икономическите пространствени граници стават видими най-ясно през различните символи на икономическото положение - възможни доходи, професионална реализация, покупателна способност, свободно време, материални придо-

бивки (или съответно липсата на такива). Разбира се, на преден план излизат и две много широкообхватни социални теми - темата за механизмите за формиране на социални представи и темата за „нормалността“, като последната на свой ред повдига и няколко допълнителни въпроса. След като биваха попитани: „Какви хора според теб посещават този обект или живеят в него?“, респондентите често използваха определението „нормални“ или „средностатистически“ хора. Като за начало, интересно би било да се запитаме дали „нормални“ и „средностатистически“ в случая са контекстуални синоними и дали съществува разлика в представата на респондентите между двете определения? Преживяването на „нормалността“ е малко или много субективен процес - дали „нормалните“ хора са тези, които се доближават по определени субективно преживявани характеристики до респондентите, или пък точно обратното, зависи изцяло от индивидуалните себевъзприятия на последните. Дали „средното“ и „нормалното“ положение съвпадат, аналогично също е въпрос на моментно и субективно преживяване. Важно е обаче да се отбележи, че по отношение на икономическите пространствени граници, респондентите като че ли често оперираха с различни своеобразни „скали“ - „висок/нисък доход“, „голям/малък доход“, „среден доход“, за да могат въображаемо да позиционират обектите в пространството.

3. Социо-културни пространствени граници - Подобно на икономическите, преживяването на социо-културните пространствени граници е дълбоко обвързано с географските и икономическите (често се срещаше конструирането например на следната логическа верига - в определен квартал живеят хора с ниски доходи и от ромски произход). Социо-културните граници се конструираха най-общо на две различни нива - на ниво етническа/национална принадлежност и на ниво социални групи. Респондентите правеха връзка между

предполагаеми бит и култура и съответно предполагаем/а етнос/националност. Особено категорично и във всички интервюта проличаха съответните социо-културни граници, когато респондентите предполагаха, че определена къща се обитава от хора от ромски произход, а определено заведение се посещава от хора от арабски произход. Това на свой ред неизбежно отново повдига темата за механизмите за формиране на социални представи, тема, която може би е редно да бъде предмет на различна разработка. Конструирването на социо-културни граници на ниво социални групи, също открива интересни изследователски перспективи - в две от интервютата ясно се оформи така наречената от респондентите група на „мутрите“, които обитават определени части на града и имат специфичен бит, култура и възприятие за средата си. В едно от интервютата експлицитно, а в останалите косвено се оформи и групата на работническата класа („working class heroes“, както беше наречена от респондента). Разбира се, тази група също се характеризираше с определен начин на живот, ценности и позициониране в градското пространство.

4. Политически пространствени граници - Макар и обвързани с останалите изброени граници, политическите такива, като че ли, не бяха от особено значение за респондентите. Нито един респондент не обвърза разположението на даден обект с политически характеристики (напр. районна администрация и/или управляваща партия). Може да се каже, че ако изобщо биваха конструирани политически граници, то те бяха по-скоро времеви, а не пространствени. Старите панелни блокове бяха асоциирани с „комунистическото минало“ на България, а така нареченото „ново строителство“ - с периода „след демокрацията“.

Индивидуални пространствени граници - За индивидуални пространствени граници, може да се говори най-общо по

две линии - пространствени граници, конструирани посредством лично преживяване и/или лична история, обвързани с пространството и такива, конструирани посредством различни механизми за индивидуално разграфяване на пространството, чрез субективни сфери на релевантност. Първият тип индивидуални пространствени граници респондентите трудно конструираха по време на интервюто - това обаче често се случваше след спирането на записа. Тогава, респондентите започваха да разказват истории от миналото си, свързани с видяните обекти или с казаното до момента, „позиционирайки“ личните си преживявания в градското пространство. Вторият механизъм за конструиране на индивидуални пространствени граници е изключително любопитен не само от социологическа, но и от психологическа гледна точка. Респондентите често използват различни и индивидуални механизми за разграфяване на градското пространство: „...тук живеят интелигентни и трудолюбиви хора...“, „...това са глупави хора без вкус...“, „...тук живее семейство с две деца и куче...“, „...тук живеят три поколения наведнъж...“ и т.н. Конструирането на индивидуалните пространствени граници е силно повлияно от субективните сфери на релевантност, които към момента са важни за индивида: „С други думи, интересът определя кои елементи от онтологичната структура на преддадения свят и, от друга страна, от актуалния запас от знание са релевантни за индивида, за да дефинира той своята ситуация мисловно, дейностно, емоционално, за да се ориентира и да се справи с нея“ (Шутц, А., 1989, Структури на жизнения свят, стр. 217). Тук е моментът да отбележим, че в процеса на конструиране на всеки един тип пространствени граници, се наблюдава влиянието на индивидуалните релевантности, които ориентират индивида в пространството. Комбинацията от общосподелени с „Другия“ идеи за света и множеството субективни възприятия, оформят и конструират градското пространство по един понякога противоречив, но функциониращ начин.

Заклучение

Тук е моментът да споменем, че всяка една от описаните (идеално-типично) пространствени граници, може да бъде разгледана подробно, самостоятелно и задълбочено. Изследванията на градското пространство и съответно на границите в него, са многопластови и категорично не се изчерпват до формирането на идеално-типични конструкции, каквото беше направено и в настоящата разработка. Важно е да споменем и че получените резултатите са специфични само за българския национален контекст и в частност за град София. Подобен подход може да бъде използван за изследване в различни контексти, но това би предполагало и различни резултати.

В ГРАДИНАТА НА ЧИСТАТА ИДЕОЛОГИЯ. ЕДИН ЗАКЪСНЯЛ КОМЕНТАР

Яким Петров

Яким Петров е бакалавър по специалност „Културология“ към Софийски университет „Св. Климент Охридски“. Изследователските му интереси са в полето на критическата теория, философията на изкуството и литературната теория. Към момента на издаване на Годишника завършва магистърската си степен в програмата „Изкуства и съвременност“ към Философския факултет.

„Няма да се напишат много магистърски тези за „Свободен играч“, но той има увеселителна стойност.“²⁹

Гардиън

1.

От комфорта на канапето си гледам току-що пуснатия за наемане в AppleTV летен блокбъстър „Свободен играч“³⁰. Историята, която сатиричната усмивка и deadpan хумор на

---

²⁹ Цитатът е от рецензията за филма на Питър Брадшоу от „Гардиън“.

<https://www.theguardian.com/film/2021/aug/05/free-guy-review-ryan-reynolds-taika-waititi-jodie-comer-video-game>

³⁰ Заглавието на английски е много по-двусмислено. Free Guy едновременно значи „свободен човек“, „безплатен човек“, а и съдържа самото име на героя на Рейнолдс – Гай. Оставил съм го в българския му превод, но все многопластовостта на заглавието е необходимо да се удържа в критическия анализ по-нататък.

Райън Рейнолдс, наситени с безброй попкултурни смигания, продават, е следната:

Проследяваме еманципиращото гейминг приключение на NPC³¹-то Гай³² (Райън Рейнолдс), който идва в съзнание като първия реално функциониращ изкуствен интелект, за да събуди останалите NPC-та от иронично именуваната дигитална пещера видеоиграта „Свободен град“ – садомазохистичната техно-капиталистическа фантазия, в която милиони играчи се отдават на убийства, обири, секс и лукс на гърба на непозодиращи невинни NPC-та, които познават господарите си единствено като „хората с очилата“ и знаят, че това е логиката на света, затова и няма смисъл от неподчинение.

Събуждането на Гай, една социална и техническа революция, разбира се не е случайно, тъй като и той все пак е програмиран герой от видеоигра, но не „Свободен град“. Гай, разбираме, е дигитален остатък от независимата съзерцателна еко-фантазия „Животът сам по себе си“. Тя е дело на двама срамежливи гениални програмисти – Кийс и Мили. Кийс е влюбен в Мили, но любовта им е кастрирана от дразнещия създател на „Свободен град“ Антуан (чудесна роля на режисьора на „Джоджо заека“ Тайка Уайтити), откраднал AI кода и независимата им утопия, за да я превърне в стероидна версия на GTA и своеобразен връх на ексцесивния репресивен Big Data режим. Така революцията на (не)обикновенния Гай, разбиваща цялата виртуална садомазо фантазия на Антуан не

---

³¹ NPC или non-playable character е понятие, което описва фоновите персонажи във видеоигрите. Това са онези „играчи“, които функционират само чрез кода на играта, поддържат логиката му, уплътняват изградената виртуална реалност и са изцяло подчинени на ограничен сет от поведения.

³² Името на героя указва към празнотата на персонажа. Guy (Гай) именува просто „някой“, „човек“, „мъж“, т.е. именувайки героя Гай се получава едно удвояване, което реално открива празнотата на персонажа. Героят на Рейнолдс е самата формална структура на човек, мъж, някой – форма без конкретно съдържание.

с друго, а просто през добри дела, е двойно удвоена от сладникавата любовна история между програмистите и аватарите им (Молотов момиче и самият Гай, който, учудено разбираме към края на филма, е програмиран от Кийс да се влюби в момиче с дребните удоволствия като сладолед с вкус на дъвка и неспособаното чувство за хумор на Мили).

Накрая изцяло самоосъзналият се като изкуствен интелект Гай, провел успешна революция и стигнал до скритата зад хоризонта на „Свободен град“ еко-фантазия на програмистите, ще даде благословията си Мили да бъде реално с Кийс.

Виждаме как двамата отиват на първа среща, а Гай, вече свободен се отправя към хоризонта на метавселенския си дом с най-добрия си приятел Бъди³³ – охранителя на банката, в която Гай е работил преди революцията. Все пак, в току-що освободената AI регламентирана метавселена, където пробудили се NPC-та и съзercателни играчи живеят в хармония, място за банки няма.

2.

Закъснението на този коментар, фактът, че самият обект лесно убягва на критическото мислене, дават силата на следващите разсъждения. „Свободен играч“ не е филм, който иска да остане в съзнанието, нито да заслужи особено внимание по време на и след гледането си. Това обаче го прави идеален носител на мощни идеологически съдържания, които от комфорта на канапето се възприемат леко, без съпротива, със специфичния *jouissance* от повърхностното им улавяне, даващо илюзията, че си се имунизирал от ефекта. Ето защо въпросът, чрез който „Свободен играч“ става значим за осмисляне, е въпросът за вътрешността на идеологическите му пластове,

---

³³ Buddy (Бъди), което значи другарче, приятел извършва същата процедура като с Гай.

скрити точно толкова добре, т.е. под носа, колкото и кода на оригиналната утопична игра, която Мили и Кийс търсят до края на филма.

Всъщност базата на „Свободен играч“ не е стилизираният колаж от лесно уловими самоиронични поп-културни референции, целящи да покажат критическото самосъзнание на самата творба. Или с други думи, не „Шоуто на Труман“, не Marvel вселената, не GTA, седят като пулсиращо ядро в „Свободен играч“. Те са повърхностният пласт, укротяващ зрителя, даващ му детективска увереност, докато едно съвсем различно, противоречиво синтезирано съдържание поддържа логиката на филма. Това са два култови филма – „Падането на Берлин“ от 1949 година и „Те живеят“ от 1988 година. Те образуват любопитна опозиция по отношение на идеологическите си задачи (радикална интериоризация на идеологическото в „Падането на Берлин“ и опит за критика в „Те живеят“), която „Свободен играч“ снима, за да изпрати противоречивия си призив за завръщане към една по същество изцяло дигитализирана, метавселенска хипи утопия.

3.

Одата на Чиурели към бащата на народите Йосиф Висарионович, наред с достойната си за уважение грандоманска посредственост, е парадигмална за начина, по който се интериоризира идеологическото. Проникването на сталинистката пропаганда и култа към личността му в зрителя не се случват на нивото на експлицитното свръх-идеологизирано съдържание в одата на Чиурели. Всъщност онова, което отваря зрителя към призивите е любовта между Наташа и Альоша, възможна единствено чрез присъствието на „върховния, божествен сватовник“³⁴ Сталин. Единението в тяхната ро-

---

³⁴ Дължа голяма част от аналитичните бележки за филма на Чиурели и този на Карпентър на *The Pervert's Guide to Ideology*,

мантична история на разделени от войната срещу фашизма любовници се реализира в момента на абсолютната победа. Оттук се вижда, че Сталин не е просто обекта на желанието, а е самата структура, даваща възможност да се желае каквото и да било. Това е и ключовата цел на идеологическата интериоризация, а именно структурирането на логика на желанието, а не неговите обекти. Така филмът на Чиаурели обръща отношението на любовната история към експлицитните пропагандни послания, за да могат зрителите да не преживеят идеологията като нещо външно, като сет от спуснати отгоре декларации, а като интимност, като онова, което овъзможнява свободата да желаят. В крайна сметка това е и радикалното осъществяване на идеологическата репресия.

Връщайки се оттук към „Свободен играч“, не се ли открива една идентична процедура? Мили и Кийс могат да бъдат заедно само след като са победили капиталистическата акула Антуан и, след като са получили благословията си от дошлия в съзнание, еманципирал се от програмирането на Кийс, сватовник Гай, който сам е освободил NPC масите от „Свободен град“ и ги е извел в комуналната де-банкирана утопия на „Животът сам по себе си“.

Колкото до култовия филм на Карпентър „Те живеят“, то там се наблюдава процедурата по освобождаване от идеологията. Героят Нада е общ работник, лутащ се из улиците на Лос Анджелис, който намира кашон с очила в изоставена църква (протестантска, разбира се). Когато ги слага светът става черно-бял и пред него се откриват голите съобщения на Капитала. „Подчинявай се“ (реклама за компютри), „Жени се и се репродуцирай“ (реклама за ваканция), „Това е Богът ти“ (-банкноти) и т.н. Тук освен темата за оптичното и връзката му с властта, въведена през очилата, както и смигането към празния субект/център на идеологията, заложени в името на

документалният филм на Софи Файнс с участието на Славой Жижек.

https://www.imdb.com/title/tt2152198/?ref_=nv_sr_srsq_1

героя (Нада означава нищо на испански), се открива и противоречивата теза, която всъщност е и ключовото послание на филма, а именно вътрешно присъщото на освобождението от идеологията радикално насилие. Нада се бие около десетина минути с приятеля си Франк, бивш работник в стоманодобивна фабрика, за да го накара да сложи очилата и да види болезнената истина на обитавания от тях свят.

Сега, два от гореспоменатите компоненти от „Те живеят“ са налице в „Свободен играч“. Гай е също толкова добре указващо празния субект/център име, колкото и Нада, а връзката между оптичното, властта и проглеждането/събуждането от идеологическа хибернация е пряко заета от филма на Карпентър (след любовния тласък, предизвикан от виждането на Молотов момиче, Гай взима очилата на един от играчите в „Свободен свят“ и така прониква в структурата на играта). По отношение на третия компонент обаче „Свободен играч“ въвежда ключова разлика, която преобръща радикално критическата идея на „Те живеят“ за освобождаването, което боли, което е дълъг процес на борба със спонтанното желание към комфорт и илюзии. Въпросната разлика идва от социалната роля, която най-добрият приятел на Гай има „Свободен град“. Бъди е блюстител на реда, полицаи за разлика от Франк в „Те живеят“. Това коренно променя логиката на неговото събуждане. Неслучайно то не идва след бой с Гай, а идва след като разказът драматично е „изтрил“ Бъди във финалния сблъсък на Мили, Кийс и Гай с Антуан, в който самият Антуан започва да унищожава сървърите на играта си, докато не сключва сделка с Мили за последния сървър, поддържащ Гай и остатъците от „Животът сам по себе си“. Така чак след като утопията става реалност, следствие на сделката, Бъди изведнъж се появява, отново в униформа, и разкрива, че изтриването му всъщност го е преселило до хипи-утопията на „Животът сам по себе си“. Тук вече логиката на филма става любопитно парадоксална. Бъди не просто е орган на реда в „Свободен

град“, той е и NPC, т.е. неговата охраняваща роля е рутинизирана, обезсмислена и импотентна в наратива. Така, когато всеки ден преди идването в съзнание на Гай, банката бива ограбвана от играчите на „Свободен град“, Бъди също ляга на пода заедно с онези, които трябва да пази, и не оказва дори минимална съпротива. От тези жестове на рутинен отказ от съпротива и от прилагане на закона пред анархичните играчи на „Свободен град“, прибавени към отказа на Бъди да бъде събуден от най-добрия си приятел, се вижда, че залогът на логиката във видеоиграта на Антуан е доста по-комплексен. В ядрото на „Свободен град“ всъщност седи не само един полудял техно-капиталистически ред, изявен от играчите в садомазохистичното насилие върху ресурсите и неоказващите съпротива NPC-та. Позицията на Бъди, едновременно като удържащ реда и като NPC, отказващо събуждането си, указва и към слабостта и рутината на самите играчи, т.е. към рутината на ексцеса им и към компенсаторните функции на тяхната сила, които няма поле за реализация, а е изцяло куха. Точно тази му двойственост обяснява и ужасно бързата смяна в отношението на играчите, веднъж разбрали, че Гай е събудило се NPC. Ако Бъди не функционираше така амбивалентно, събуждането на Гай нямаше да има същия ефект или по-скоро нямаше да даде улика към същинското послание на филма и респективно на революцията, която гледаме на екрана.

Всъщност охранителят е онзи привидно изцяло страничен образ, който носи реалния идеологически заряд, странното снемане на двете идеологически процедури, както се откриват в базисния код на „Свободен играч“ през „Падането на Берлин“ и „Те живеят“. През инсценираното изтриване на Бъди, през събуждането му като същото, т.е. в полицейска униформа в утопията (едно от първите действия на Гай е да промени начина си на обличане) и през оставането му най-добър приятел на революционера Гай, се вижда, че същността на играта на Мили, Кийс и Гай не иска да е реална опозиция

на Антуан и неговата Big Data насилствена фантазия, а иска да поеме остатъците от нея и да ги трансформира в нов активен ред, чиято артикулация е утопията „Животът сам по себе си“.

4.

Новият активен ред, установен във „Свободен играч“ е хипи-утопията, която изобщо не е нова. Онова, което е любопитно, е идеологическата техника на това завръщане и значението на един такъв жест от страна на филма, мислени в отношението си с метавселената, която днес е на дневен ред, и е ясно реферирана по протежението на филма.

По отношение на идеологическата техника „Свободен играч“ съчетава начина на интериоризация на идеологията през интимността и любовната история и оптичния критически режим, за да произведе странен композит, в който Мили, Кийс и Гай функционират едновременно като критици и като идеологически съдове в една прогресивно насищаща се какофония от самоирония, срамежлива сладост, наивна доброта и палави закачки към попкултурната индустрията, произвела ги. Нейната цел е да скрие остатъка Бъди, т.е. реалния идеологически призив за завръщане на филма.

Колкото до любопитното в завръщането към свръх-клиширана версия на хипи-утопията (приятелско съжителство, отсъствие на банки, еко-съобразност и прочее), то не е просто в това как хипи-утопията бива представяна като радикално новия технологичен, политически, социален хоризонт, именуван „метавселена“. Всъщност точно това не особено оригинално представяне на метавселената, настояването на хипи-утопичния хоризонт издават нещо съществено по отношение на идещия метавселенски хоризонт. Тялото на Big Data сякаш е притеснено, произвежда и разпространява странни идеологически композити като гореописания, които

потвърждават и отменят собствената му техно-капиталистическа властова позиция. И, по-нататък, същото това тяло сякаш желае реда, иска да се приюти някъде, да закрепил отдавна отвързаната стойност. И къде по-добре притеснената Big Data да търси подслон, освен при татко, в хипи-утопията (в този „фундаментално мъжки буржоазен феномен, дефиниран от хедонистки инфантилизъм“³⁵), дала самата възможност за нещо като метавселената.

Какви са залозите на това завръщане при татко? Как може да се прецизира връзката между метавселената и ретро хипи-утопията? Защо филм с Райън Рейнолдс носи такива натоварени послания? На тях този кратък коментар не може да отговори. Той може единствено да маркира по стар фукоянски обичай един регистър от играта на съвременната власт, а и да сподели, че „Свободен играч“ е идеален за канапе и бургер.

---

³⁵ Fisher, M. (2018). “k-punk, or the glampunk art pop discontinuum” in k-punk:

The Collected and Unpublished Writings of Mark Fisher (2004-2016), ed.

„КУЛТУРАТА НА БЕДНОСТТА“ (1966)

от Оскар Луис³⁶

Превод от английски: Кристиан Стефанов

Кристиан Стефанов е докторант в катедра Политология в Софийски университет. Интересите му са в областта на българската политическа история, социалните движения и политическите идеологии.

Въпреки големия обем литература върху бедността, концепцията за специфична „култура на бедността“ е сравнително нова. Аз първи я предложих през 1959 в книгата си „Пет семейства: мексикански случаи на култура на бедността“. Фразата придоби популярност и с нея започна да се спекулира³⁷. Майкъл Харингтън я използва интензивно в книгата си „Другата Америка“³⁸, която изигра важна роля в иницирането на националната програма за борба с бедността в Съединените щати. Въпреки това, той прилага понятието в един по-широк смисъл в сравнение с оригиналното ми намерение. Ще опитам да дефинирам концепцията по-прецизно като евристичен модел, наблюдайки на разликата между бедност и култура на бедността. Липсата на задълбочени антропологически изследвания на бедните семейства в международен

---

³⁶ Преводът е направен по Lewis O., *Anthropological Essays*, Random House, New York, 1970, стр. 67-80 (бел. прев.)

³⁷ От друга страна, в научните списание дискусиата върху концепцията за култура на бедността е относително слаба. Две статии се занимават с проблема по-задълбочено: Elizabeth Herzog – “Some Assumptions About the Poor”, *Social Service Review* (December, 1963), pp.389-402; и Lloyd Ohlin- “Inherited Poverty, Paris, Organization for Economic Cooperation and Development

³⁸ New York: Macmillan, 1962

план, и особено в социалистическите страни, представлява сериозна пречка пред формулирането на универсално валидни закономерности. Представеният тук модел е предварителен и подлежи на изменения съобразно публикуването на нови изследвания по темата.

През цялата писана история - в литературата, поговорките и народната мъдрост - можем да открием две противоположни представи за природата на бедността. От една страна, бедните се представят като благословени, добродетелни, праведни, открити, независими, честни, учтиви и щастливи, а от друга страна като зли, лоши, злосторни, порочни и престъпници. Дори в днешното движение за борба срещу бедността, тези противоречиви оценки са валидни и водят до вътрешни разногласия. Единият лагер акцентира върху големия потенциал на бедните за взаимопомощ, водачество и общностно самоорганизиране, докато от другия лагер изтъкват често срещаната се необратимост на деструктивните ефекти от трайната бедността върху индивидуалната психика и настояват ръководството и контрола да останат в ръцете на представителите на средната класа, за които се смята, че притежават по-добри морално-психологически качества.

От една страна, този идеологически сблъсък върху природата на бедността разкрива скрита политическа борба за власт. От друга страна, част от объркването произлиза от липсата на познавателно разграничение между бедността сама по себе си и културата на бедността, както и от методологическата склонност да се свръх-акцентира върху индивида вместо върху групата - по-конкретно семействата и бедните съседски общности.

Като антрополог съм се опитвал да разбера бедността и произлизащите от нея характеристики на човешкото съществуване като култура или по-точно като субкултура³⁹, притежа-

---

³⁹ Въпреки, че терминът „субкултура на бедността“ е технически по-точен, понякога използвам „култура на бедността“ като синоним.

ваща собствена структура и логика, или като начин на живот, който се предава в семейството от поколение на поколение. Този подход насочва вниманието към факта, че културата на бедността в модерните национални общества не е само продукт на икономическа лишеност, на слаба способност за организация или на липса на някакво друго качество. Културата на бедността представлява структура от културни връзки, които имат определяща роля за живота на бедните.

На друго място развих аргумента, че културата на бедността прескача отделните регионални особености - разделението град-село, националните различия - и демонстрира учудващи сходства в ефекта си върху семейна структура, междуличностни отношения, отношението към времето, ценностна ориентация и моделите на икономическо потребление⁴⁰. Тези национални прилики са доказателство едновременно за локалните причини на проблема, но и за неговия конвергентен характер⁴¹. Разпространението на културата на бедността произлиза от сходните начини на адаптация на определени социални групи към сходен проблем.

От една страна, културата на бедността може да се появи в различни исторически контексти. От друга страна, феноменът придобива устойчивост и развитие в общества със следната комбинация от характеристики: (1) парична икономика, наемен труд и производство насочено към печалба; (2) устойчиво висок индекс на безработицата и непълна трудова заетост при неквалифицираните работници; (3) ниски заплати; (4) невъзможност за държавно организиране или самоорганизиране на групите с най-ниски доходи с цел защита на

---

⁴⁰ Оскар Люис, Пет семейства: мексикански случаи на култура на бедността, Ню Йорк, Basic Books, 1959

⁴¹ Тук авторът използва думата „convergence“, която е заемка от областта на биологията и означава появата на подобни черти в организми, между които няма пряко родство и които се развиват в отделни и понякога различаващи се екосистеми (бел.прев.)

техните социални, политически и икономически интереси; (5) водещо място на двулинейната пред еднолинейната родствена система; (6) ценностна система у господстващите групи, която акцентира: пазарно-рационалното калкулиране, насочено към постоянно увеличаване на богатството, качества като спестовност и икономическа предприемчивост, потенциалната възможност за възходяща социална мобилност, и обяснява ниския икономически статус като резултат от по-слабите индивидуални усилия и личностни качества.

Специфичният начин на живот, който се формира сред част от бедните под влияние на тези фактори, представлява културата на бедността. Подходящо поле за нейното изследване са градските и селски бордеи, а самата тя може да се опише чрез обвързването на няколко преплитачи се социални, икономически и психологически процеса. Трябва да се отбележи, че точния брой на процесите и конкретната връзка между тях може да варира не само в различните общества, но дори и в отделните семейства. Например в страни с висока грамотност, наличието на неграмотност сред част от населението може да бъде достатъчно показателен белег за формирането на култура на бедността, за разлика от страни, в които неграмотността е традиционно разпространена и дори привилегированите групи не са грамотни, какъвто е случаят с някои райони в Мексико преди Революцията.

Културата на бедността представлява едновременно адаптация и реакция на бедните към тяхната маргинална позиция в класово стратифицираното и силно индивидуалистично капиталистическо общество. Тя представлява опит за справяне с чувството на безнадеждност и отчаяние, произлизащо от осъзнаването на невъзможността за житейски успех спрямо обществено утвърдените стандарти. В тази светлина, много от съдържащите се в културата на бедността черти могат да се разглеждат като локални опити за справяне с проблеми, неадресирани от публичните институции, поради липса на пари,

правен достъп, незнание или недоверие на самите бедни към институциите. Например, невъзможността за получаване на банков кредит принуждава бедните да разчитат единствено на собствените си средства, което стимулира създаването на неформално „даване назаем“.

Културата на бедността не се изчерпва с опити за адаптация на местната общност към серия конкретни проблеми. Веднъж установена, тя се увековечава чрез предаване между поколенията. На 7 или 8-годишна възраст децата от бордеите вече са интериоризирали ценностите и житейските ориентации на тяхната субкултура и спират да бъдат психологически адаптивни към настъпващите обществени промени, нито пък могат да се възползват от откриващите се възможности в хода на техния живот.

Най-често културата на бедността се развива, когато една силно стратифицирана социално-икономическа система се разпада или се заменя от друга, както например при преминаването от феодално към капиталистическо общество или по време на стихийно навлизане на нови технологии. Често такава промяна произлиза от империалистическо завоевание, в което заварената социална и икономическа структура е смазана и местното население е поставено в подчинено положение за много поколения наред. Разпадът на племенната социална формация в съвременна Африка е друг пример за процес с потенциал за формиране на култура на бедността.

Най-предразположени да развият култура на бедността са долните социални слоеве в случай, че в известна степен сред тях вече е настъпил процес на отчуждение от обществения живот, още преди стартирането ускорената социална промяна.

Например безимотните селски ратаи, които мигрират към градовете, са предразположени много по-бързо да развият култура на бедността отколкото мигранти от селски общини, в които традиционните взаимоотношения са оста-

нали стабилни. Съществува силно изразена разлика между Латинска Америка, където селското население преминава от племенна към селско-общинна организация и Африка, която все още е близо до племенно си наследство. Съхранените комунални традиции на солидарност в много от африканските племена, в контраст с латиноамериканските селски общини, попречват или забавят развитието на пълномащабно развитие на култура на бедността в африканските градове. Специфичните условия, изградени от Апартейда в Южна Африка, в които пристигащите от провинциите мигранти се сегрегират в „обособени райони“ и им се отнема свободата на придвижване, създават особен случай. В този контекст, институционализираната репресия и дискриминация спомага за развитието на по-силна групов идентификация и съзнание за общност.

Културата на бедността може да бъде изучавана от различни гледни точки: връзката между субкултурата и обществото, живота на общността в бордеите, характера на семейните връзки, както и нагласите, ценностите и психологическата структура на индивидите.

1. Една от основните характеристики на културата на бедността представлява липсата на ефективно участие и интеграция на бедните в основните обществени институции. Културата на бедността е сложен въпрос, произлизащ от комбинацията на множество фактори, които може да включват липса на икономически ресурси, сегрегация и дискриминация, страх, подозрение или апатия, както и развитие на локални решения на настъпващите проблеми. Участието в част от обществените институции - като затворите, армията, системата на социалните грижи - само по себе си не елиминира културата на бедността. Например, в системата за социални грижи, в която практически едва се осигурява екзистенциалният минимум, материалната бедност и усещането за безнадеждност не се елиминират, а увековечават.

Ниските заплати, хроничната безработица и непълната трудова заетост водят до системно ниски доходи, липса на собственост, спестявания или дори хранителни запаси у дома, както и постоянно безпаричие. Тези условия намаляват възможността за ефективно участие в обществения икономически живот. Културата на бедността реагира на това положение с практики като: често залагане на лични вещи в заложни къщи, взимане на заеми при разорителни лихви от местни лихвари, често „взимане назаем“ от съседи и приятели, използване на дрехи и мебели втора ръка, модел на пазаруване на малки количества храна непосредствено преди хранене

Хората от културата на бедността произвеждат продукти с много малка добавена стойност и имат много ниски доходи. Те са с ниска грамотност и образование, не участват в работнически синдикати, политически партии, рядко се включват в програмите за социално подпомагане, изключително рядко използват банки, болници, супермаркети, музеи и галерии. Те са критично настроени към основните институции, управлявани от доминиращите групи- изпитват омраза към полицията, недоверие към правителството и хората, заемащи високи позиции, също така проявяват цинично отношение дори към църквата. Тези обстоятелства придават на културата на бедността висок протестен потенциал, който често се използва в политическите мобилизации насочени срещу установения социален ред.

Хората от културата на бедността са запознати, обсъждат и дори претендират, че изповядват част от ценностите на средната класа, но като цяло не ги прилагат в живота си⁴². Поради това е важно да се прави разграничение между това,

---

⁴² В термините на концепцията на Human Rodman от статията му „The Lower-Class Value Stretch“, Social Forces, Vol.42, No.2, December, 1963, pp.205-215, бих казал, че културата на бедността съществува, където подобно разпространение на ценности на средната класа е сведено до минимум.

което декларират и това, което вършат. Например, въпреки популярността на мнението, че официалният, църковният или и двете форми на брак заедно са условие за добър семеен живот, то малка част от тях фактически сключват официален брак. Извънбрачното съжителство и неформалният брак представляват логично решение с оглед на обстоятелствата, че тези хора нямат стабилна заетост или други форми на доход; нямат собственост, която да оставят в наследство на своите деца; ориентирани са изключително към проблемите на настоящия момент; целят да избегнат финансовите разходи и правни трудности свързани с официалния брак и развод. Жените са тези, които често отказват сключването на официален брак, защото усещат, че би ги обвързал по-сериозно с мъже, които са незрели, агресивни и като цяло безотговорни. Жените усещат, че извънбрачното съжителство им дава по-добра позиция, свързана с гъвкавост и свобода, присъща на мъжете. Като отказват на бащите на своите деца статуса на официални съпрузи, жените запазват по-силна позиция при евентуален спор за родителски права в случай на раздяла. Също така, липсата на официален брак запазва правата на жената върху къщата или някаква друга собственост, която може да притежава.

2. При детайлно описание на културата на бедността на микро ниво се забелязват не само лошите битови условия и пренаселеността в домовете, но също така и липсата на дори минимална организация извън рамките на домакинството и рода. Значим напредък представляват спорадично образувашите се доброволни сдружения като например кварталните банди, които свързват отделните части на бордеите. Като цяло обаче именно неспособността за организация придава на културата на бедността маргинално и изоставащо положение в контекста на усложняващо се, специализирано и високо организирано обществено устройство. Повечето примитивни общности изграждат по-високо ниво на социално-културна организация в сравнение с модерните обитатели на бордеите.

В бордеите е възможно развитието на общностни връзки на солидарност, въпреки ниските нива на самоорганизация. Тази възможност варира в зависимост от условията в различните градове, региони и страни. Основните фактори влияещи на процеса са: големината на квартала, разположението и географските му характеристики, периода на неговото обитаване, собствеността върху домовете и земята, етническата принадлежност на обитателите, характера на родовите връзки и степента на административна сегрегация. В случаите когато се наблюдава: отделяне на бордеите с физически огради, ниски цени на наемите и висок процент на уседналост и дълготрайност на местожителството (например по 20 или 30 години), етническа компактност на населението, силни родствени връзки, включително силни социални институции на сродяване, наличие на местни организации, стъпващи на свободно сдружаване - тогава животът в бордеите започва да придобива традиционни комунални черти. В други случаи, подобна комбинация от благоприятни условия не е налице, но дори въпреки минималните нива на доброволните сдружавания, липсата на общностна солидарност и силна миграция, жителите на бордеите развиват определено чувство за „квартална принадлежност“, което ги разграничава от хората в другите части на града. В Мексико Сити и Сан Хуан подобно усещане за квартална принадлежност произлиза от невъзможността за преместване в по-скъпите околни квартали, а в южноафриканските бордеи - от налаганата от държавата сегрегация, която задължава селските мигранти да се заселват в обособени пространства.

3. Основните черти на културата на бедността на нивото на семейството са: липсата на „детство“ като обособен и сравнително дълъг период от жизнения цикъл, ранно започване на сексуален живот, високо разпространение на неформални бракове и извънбрачно съжителство, висок процент на изоставени жени и деца, тенденция към семейства начело с

майката, силна предразположеност към авторитарни отношения, липса на интимно пространство, външно манифестиране на силна семейна солидарност, съпътствано от чести семейни раздори между братята и сестрите за ограничените материални ресурси и родителска любов.

4. Основните черти на културата на бедността на нивото на индивида са: силно чувство на маргинализация, безпомощност, зависимост и малоценност. Тази черти намират потвърждение в изследването ми върху обитателите на бордеите в Мексико Сити и Сан Хуан, които не са членове на различна етническа група и не са подложени на расова дискриминация. По-различен е случаят с културата на бедността сред чернокожите в САЩ, където тя се комбинира с расова дискриминация, но от друга страна тази допълнителна трудност отваря голям потенциал за революционен протест и организации, които липсват в бордеите в Мексико Сити или сред бедните бели в американския Юг.

Други черти от културата на бедността на нивото на индивида са: висок процент на лишаност от майчина грижа, неразвити личностни качества, слаба воля, обърканост относно сексуалните желания, липса на самоконтрол, невъзможност за прогнозиране и планиране на бъдещето, подхождане към живота с чувство на примирение и фатализъм, широко разпространена вяра в превъзходството на мъжа над жената, висока степен на толерантност към различни видове патологично поведение.

Хората, споделящи културата на бедността, са изключително локално ориентирани и нямат усет за историчност. Те се интересуват само от личните си проблеми и условия на живот в квартала. Обикновено нямат знание, визия или идеология, чрез които да обвържат своите собствени проблеми със сходни случаи на други места по света. Нямат класово съзнание, въпреки че притежават изострен усет към статусните разлики.

Изхождайки от описаните по-горе черти, могат да се направят следните хипотези: (1) отделните характеристики на културата на бедността попадат в обособени клъстерни групи като елементите, съставляващи всяка група, се намират във вътрешна функционална взаимозависимост; (2) голяма част, но не всички, клъстерни групи са функционално свързани. Например мъж с ниска заплата, който е подложен на системна безработица, развива склонност към по-ниско самочувствие, системно безотговорно поведение, към изоставяне на съпругата и децата си и по-честа смяна на сексуалните партньори, отколкото мъж с по-висока заплата и стабилна работа. (3) Нито една от характеристиките сама по себе си не е специфична за културата на бедността - съществена е тяхната комбинация, функционална зависимост и вътрешна логика. (4) Описаната по този начин субкултура на бедността представлява статистически профил. Това означава, че вътре в нея съществува по-висок шанс за съвпадение между отделни черти или цели клъстери отколкото сред останалото население. Казано по друг начин, проявление на по-голям брой черти ще се наблюдава сред семейства споделящи културата на бедността, отколкото сред по-стабилни работнически семейства или такива от средната и висшата класа. Дори в рамките на отделен бордей вероятно ще се наблюдава съществено вътрешно разслоение между различните семейства споделящи културата на бедността. (5) Вероятно е както профилите на културата на бедността да се различават систематично, така и да се появят нови черти в зависимост от националната специфика.

Все още не съм разработил система за измерване на отделните характеристики, но вероятно такава може да бъде създадена и адекватно да валидира голяма част от чертите на културата на бедността. Характеристиките, които на практика, ако ли не и по принцип, отразяват липсата на участие или директно отхвърляне на обществените институции, имат централно място в системата за измерване. Примерни черти,

които биха се позиционирали в това направление са: неграмотността, локално ограниченият идеен хоризонт, липсата на официални бракове, високият процент изоставени жени и деца, липсата на доброволни сдружавания извън родовите връзки.

Когато бедните развият самосъзнание за своето класово положение или станат активни членове на синдикалните съюзи, или усвоят глобален мироглед за своята ситуация, те вече не са част от културата на бедността, без значение, че икономически все още може да са изключително лишени от материални блага. Всяко социално движение, било то религиозно, пацифистко или революционно, в което бедните се самоорганизират, придобиват надежда, развиват връзки на солидарност и чувство за обща идентичност, унищожава психологическото и социално ядро на културата на бедността. В тази връзка, моето предположение е, че именно движението за граждански права на чернокожите в САЩ е направило повече за подобряване на тяхното самочувствие и самоуважение отколкото икономическия им напредък, въпреки че без съмнение двата процеса са взаимосвързани.

Разликата между бедност и култура на бедността е централна за представения в това есе модел. Съществуват степени на бедност и много различни видове бедни хора. Културата на бедността се отнася до един конкретен начин на живот споделен от бедни хора в специфичен исторически и социален контекст. Изброените икономически черти на културата на бедността представляват необходимо, но не достатъчно условие за дефиниране на феномена, който имам предвид. Съществуват множество исторически примери за много бедни сегменти от населението, чийто начин на живот не бих определил като култура на бедността. Бих искал да дам четири примера:

а) Много от примитивните и предписмени народи, изучени от антрополозите, страдат от ужасна бедност, която произ-

лиза от неразвитите технологии и/или липсата на природни ресурси, но у тях не се забелязват черти от културата на бедността. Всъщност примитивните общности не генерират субкултурни деления поради твърде слабото ниво на социална диференциация. Въпреки бедността, те притежават сравнително интегрирана, социално и психологически задоволяваща и самодостатъчна култура. Дори и най-просто устроените племена на ловци и събирачи имат значителна самоорганизация - родове и родови старейшини, кланови съвети и егалитарно самоуправление - която липсва в културата на бедността.

б) Нисшите касти в Индия (например кожарите и метачите) са изключително бедни както в градовете, така и в селата, но повечето от тях са интегрирани в общите социални институции като дори разполагат със свои съсловни над-локални организации, които им носят значително влияние⁴³. В допълнение на кастовата система, която помага на индивидите, включени в нея да развият чувство на обща идентичност и принадлежност, съществува и родствена кланова система. Където е налице еднолинейна родствена система или клан, не може да се очаква развитие на култура на бедността, защото тя създава чувство на принадлежност към колективно тяло със собствена история и отношения, които създават усещане за приемственост, за споделено минало и общо бъдеще.

в) Еврейските общности в Източна Европа също са били много бедни, но не развиват култура на бедността, защото: притежават специфична култура, поощряваща грамотността и образованието; високият авторитет на равините в общността; широкото разпространение на доброволни сдружения; спецификата на юдаизма, който учи, че евреите са „избран народ“.

---

⁴³ Вероятно е в бедните предградия на Калкута и Мумбай да се развива култура на бедността. Тяхното изследване би могло да представлява важен емпиричен тест за валидността на концепцията за култура на бедността.

г) Четвъртият ми пример има спекулативен характер и се отнася до социалистическите общества. На базата на ограничения ми опит в една социалистическа страна – Куба - както и въз основа на проведено проучване на научната литература по темата, аз смятам, че културата на бедността не съществува в социалистическите страни. За пръв път посетих Куба през 1947 като гост-професор от Държавния департамент. Проучването ми беше насочено към захарните плантации в Мелена дел Сур и бордеите на Хавана. Второто ми посещение, в качеството ми на кореспондент за известно списание, след революцията на Кастро, ми даде възможност да се срещна отново в бордеите със същите семейства. На външен вид бордеите се бяха променили твърде малко с изключение на появата на чудесна нова детска ясла. Очевидно бе, че хората все още са много бедни, но чувството на отчаяние, апатия и безнадеждност, които са характерни за културата на бедността, бяха намалели. Те изразяваха високо доверие в своите лидери и надежда за бъдещето. Животът в бордеите беше придобил значителна самоорганизация чрез новите квартални, образователни и партийни комитети. Хората изпитваха ново чувство на значимост и влияние. Те бяха въоръжени и им бе дадена идеология, която възхвалява долната класа като надежда за човечеството. Беше ми споделено от представител на властите, че практически са премахнали престъпността като са въоръжили бившите престъпници.

Моето впечатление е, че режимът на Кастро, за разлика от разбирането на Маркс и Енгелс, не отписва т.нар. лумпен пролетариат като същностно реакционна сила, а по-скоро вижда неговия революционен потенциал и се опитва да го използва. По подобен начин Франц Фанон оценява ролята на лумпен пролетариата, изхождайки от опита си в алжирската борба за независимост. В своето произведение „Нещастниците на земята“ той пише:

Сред огромното мнозинство от човечеството, този народ на бедняшките коптори, вътре в сърцето на лумпен пролетариата, там бунтът ще открие градското си острие. Защото лумпен пролетариата, тази изгладняла орда, изкоренена от племе и клан, образува една от най-спонтанните и революционни сили на колонизираните народи⁴⁴.

Моите изследвания на градската бедност в бордеите на Сан Хуан не подкрепят генерализациите на Фанон. Откриват се твърде малко доказателства за революционни настроения или радикална политическа идеология сред пуерториканците с ниски доходи. Напротив, повечето интервюирани от мен семейства са доста политически консервативни и около половината от тях подкрепят Републиканската партия. Изглежда, че революционният потенциал на хора, споделящи културата на бедността, варира значително спрямо националния контекст и специфичните исторически обстоятелства. В страна като Алжир, която се бори за своята независимост, лумпен пролетариата бе принуден да участва в политическата борба, което доведе до превръщането му в решителна сила. От друга страна, в страни като Пуерто Рико, в които движенията за национална независимост имат много слаба подкрепа, или в страни като Мексико, които са постигнали независимостта си назад в миналото и в момента се намират в пост-революционен период, лумпен пролетариатът не представлява социална основа на бунтове или революционни изменения.

В заключение, откриваме, че културата на бедността не се развива в примитивни племенни общности, както и общности изградени върху кастови деления. В социалистически, фашистки и високо развити капиталистически общества със социална държава, културата на бедността постепенно изчезва. Моята хипотеза е, че културата на бедността произлиза и

---

⁴⁴ Franz Fanon, *The Wretched of the Earth*, New York: Grove, 1965, pp-103

процъфтява в общества в ранен и нерегулиран етап на капиталистическо развитие, присъщо на колониализма.

Важно е да разграничим между различните профили на културата на бедността в зависимост от националния контекст. Ако мислим феномена основно през факторите - интеграция в обществените институции, чувство за принадлежност към утвърдената културната традиция, формиране на революционни протестни настроения - няма да се учудим от положението, че някои от по-бедните жители на бордеите са се отдалечили от културата на бедността в сравнение с по-богати хора в същото положение. Например Пуерто Рико е с по-висок доход на глава от населението, отколкото Мексико, въпреки че мексиканците се отличават с по-голяма чувствителност към националната си идентичност. В Мексико, за разлика от Пуерто Рико, дори най-бедните жители на бордеите имат по-развита колективна памет и чувство за принадлежност към националното минало. В хода на своето изследване, представих на жителите на бордеите в двете страни списък с имена на националните им герои. В Мексико Сити голям процент от респондентите, дори с много ниско или без училищно образование, отговарят че знаят за Куаутемок, Идалго, Отец Морелос, Хуарес, Диас, Запата, Каранса и Карденас. В Сан Хуан респондентите показаха дълбоко непознаване на пуерториканските национални герои. Имената на Рамон Пауър, Хосе де Диего, Балдориоти де Кастро, Рамон Бетанс, Немецио Каналес, Лоренсо Торес не правят впечатление. За бедните пуерториканци от бордеите, историята започва и свършва с Муньос Ривера, неговия син Муньос Марин и госпожа Фелиса Ринкон!⁴⁵

Други съществени черти на културата на бедността са масовата разпространеност на усещане за житейски фатализъм и слабите амбиции за промяна. В това отношение национал-

---

⁴⁵ Това са главните герои в популярен латиноамерикански сериал (бел.прев.)

ната специфика отново е от ключово значение. Изглежда, че нивото на мотивация за подобрене, дори и сред най-бедните в страна като САЩ, която притежава силна традиция поощряваща индивидуалната социална мобилност и демократическото участие, е много по-висока в сравнение с изостанали страни като Еквадор и Перу, в които властващата идеология и реалните възможности за възходяща мобилност са изключително ограничаващи, а авторитарните нагласи запазват устойчивост, както в градовете, така и в селата.

Смятам, че въпреки все още високите нива на бедност в САЩ (изчисленията варират между 30 и 50 милиона души,) в много по-малка степен те могат да се мислят като култура на бедността поради фактори като: разпространеност на модерни технологии, високи нива на грамотност, достъп до масови медии, високи нива на амбиция за подобрене на положението сред всички социални групи, особено в сравнение с неразвитите страни. Моята приблизителна оценка е, че само около 20 процента от хората, които са под линията на бедност в САЩ (между шест и десет милиона души) развиват черти, характеризиращи ги като част от култура на бедността. Най-вероятно голям дял от тази група е съставен от бедни чернокожи, мексиканци, пуерториканци, коренни индианци и бедни бели от Юга. Относително малкият брой хора, споделящи култура на бедността в САЩ, е позитивен фактор, защото е много по-трудно да се премахне субкултурата, отколкото икономическата бедност.

Популярните възприятия на средната класа, от която произхождат голяма част от социалните учени, се концентрират върху негативните аспекти на културата на бедността. Като такива се разбират концентрацията върху непосредствения живот пред планирането на бъдещето, както и приоритизирането на конкретно-предметното мислене пред по-глобалното и абстрактното мислене. Нямам намерение да идеализирам и романтизирам културата на бедността. Както някой беше

казал „По-лесно е да цениш бедността, отколкото да живееш в нея“; и все пак някои позитивни черти не трябва да се пренебрегват. Животът, фиксиран в настоящия момент, може да разшири способността за спонтанност, за наслада от сетивността, за отдаване на желанията – качества, които са затыпени сред ориентираната към бъдещето средна класа. Вероятно именно тази житейска нагласа, която представлява ежедневието за културата на бедността, се опитват да опишат екзистенциалните философи. Честата употреба на насилие вероятно осигурява по-висока резистентност към враждебната социална среда, която помага на хората от културата на бедността да страдат по-малко в случай на потисничество в сравнение със средните класи.

В традиционното антропологическо разбиране за това какво представлява културата се смята, че тя осигурява на човешките същества модел за „добър живот“, готови решения за настъпващите житейски трудности, така че да не се налага индивидите да започват трупането на опит за света отначало във всяко ново поколение. В този смисъл, ядрото на културата представлява нейната адаптираща функция. В работата си също обърна внимание на механизмите за адаптация, които културата на бедността предоставя на обитателите на борделите, като например: как формирането на ниски очаквания от живота намалява разочарованието или по какъв начин ценността, която се придава на непосредствените телесни удоволствия дава възможност за спонтанност и удовлетворение. Въпреки това, изглежда, че културата на бедността представлява пример за „непълноценна култура“. Сред хората, които я споделят съществува изобилие от тъга, страдание и празнота. Тя не осигурява достатъчно помощ и удовлетворение на индивидите, а начините, чрез които подкрепя обезверените, всъщност усилват чувството им за беспомощност и изолация. Културната малоценност представлява същностна характеристика на културата на бедността.

Концепцията за култура на бедността функционира като обща генерализация, която се надявам, че ще синтезира и обясни серия феномени, които до момента са били разглеждани като специфични характеристики на расови, национални или етнически групи. Например, често срещаното женското лидерство в семейството и високият процент извънбрачни съжителства, които се смятаха за отличителни черти както на карибския модел семейство, така и сред някои общности на чернокожи в САЩ, всъщност представляват черти от културата на бедността, които се срещат сред много различни групи в целия свят, включително сред народи, непрживели история на робство.

Концепцията за култура на бедността, присъща на много различни общества, ни позволява да разберем, че много от проблемите, които обичайно мислим като специфично американски или на чернокожите (или на която и да е обособена расова или етническа група), на практика съществуват и в общества, в които липсват етнически малцинства. Още така, концепцията помага да разберем, че премахването на икономическата бедност няма да бъде достатъчно условие за преодоляване на културата на бедността, която по същество не е просто материална лишеност, а начин на живот.

Какво е бъдещето на хората споделящи културата на бедността? За да се отговори на този въпрос, трябва да се направи разграничение между страни, в които тя е разпространена сред сравнително малки части от населението, и там, където преобладава масово. Очевидно е, че в тези две ситуации решенията ще са различни. В САЩ основните решения, предлагани от експерти и социални работници за справяне с „дълбоката бедност“, са били в посока на постепенно покачване на стандарта на живот, така че да достигне нивото на средната класа. Където е било възможно се е търсела и психиатрична помощ.

В неразвитите страни, където голям процент от хората практически живеят в култура на бедността, подобен тип ре-

шения, концентрирани върху социална работа не изглеждат реалистични. Поради мащаба на проблема в тези страни, психиатрите рядко се ангажират с тях. Вместо това, във фокуса на тяхната работа попада растящата средна класа. В неразвитите страни съществува възможност хората от културата на бедността да потърсят революционни решения. Като инициират структурни промени в обществото, преразпределят богатството, организират бедните и им дават усещане за принадлежност, сила и лидерство, революциите често успяват да преодолеят културата на бедността, дори и да не премахват самата бедност.

Някои мои читатели интерпретират превратно идеята за култура на бедността като не отдават достатъчна значимост на разликата между икономическа бедност и субкултура на бедността. Изтъквайки именно тази разлика, опитах да подчертая по-общия въпрос, че не е правилно да мислим бедните като единно цяло, защото причините, значението и следствията от бедността варират значително спрямо различния социално-културен контекст. Концепцията за култура на бедността не поставя вината за лошото им положение върху самите бедни, нито пък по някакъв начин подценява експлоатацията и пренебрежението, с които обществото се отнася към тях. Всъщност субкултурата на бедността представлява елемент от по-общата култура на капиталистическото общество, чиято социална и икономическа система концентрира богатството в ръцете на сравнително малка група от хора и по този начин създава предпоставки за остри класови различия.

Съгласен съм с аргумента, че основната причина за устойчивостта на субкултурата са, без съмнение, самата обществена структура и натискът, който оказва върху своите членове. От друга страна, това не е единствената причина. Самата субкултура развива вътрешни механизми, които я увековечават, особено чрез социализацията на децата, които интериоризират особенния културен мироглед и нагласи. Поради

тази причина подобриенето в икономическите възможности, въпреки че остават централна задача и приоритет, не представляват достатъчно условие за преодоляване на културата на бедността. Нейното премахване е процес, който ще отнеме повече от едно поколение, дори и при най-благоприятни условия, включващи и социалистическа революция.

Някои мои читатели смятат, че казвам: „Да си беден е ужасно, но да живееш в култура на бедността не е толкова лошо“. Напротив, аз смятам, че е по-лесно да се премахне икономическата бедност, отколкото културата на бедността. Моята теза е, че бедните в пред-капиталистическите кастово организирани социални формации, като например Индия, притежават определени преимущества пред жителите на модерните градски бордеи, защото хората, организирани в каста, притежават организация, чрез която получават както колективна идентичност, така и влияние. Вероятно Ганди има предвид бордеите на Запад, когато пише, че кастовата система е едно от големите постиженията на човечеството. Подобно на това мнение, аз смятам, че бедните еврейски общности в Източна Европа са в по-добро положение спрямо хората споделящи култура на бедността, поради силните си традиции в образованието и самоорганизацията. От друга страна, бих защитавал тезата, че хората, споделящи културата на бедността, въпреки усещането си за неуспех и фатализъм, са по-малко тревожни, отколкото борещата се за запазване на положението си долна средна класа.

СБОРНИК
НА СТУДЕНТСКИ КЛУБ
НА ПОЛИТОЛОГА

Българска
Първо издание

Художник
????????????????

Предпечат
Юлиан Стойчев

Формат 60/90/16
Печ. коли ??

Университетско издателство „Св. Климент Охридски“
www.unipress.bg

